Antun Vrančić

Tri spisa

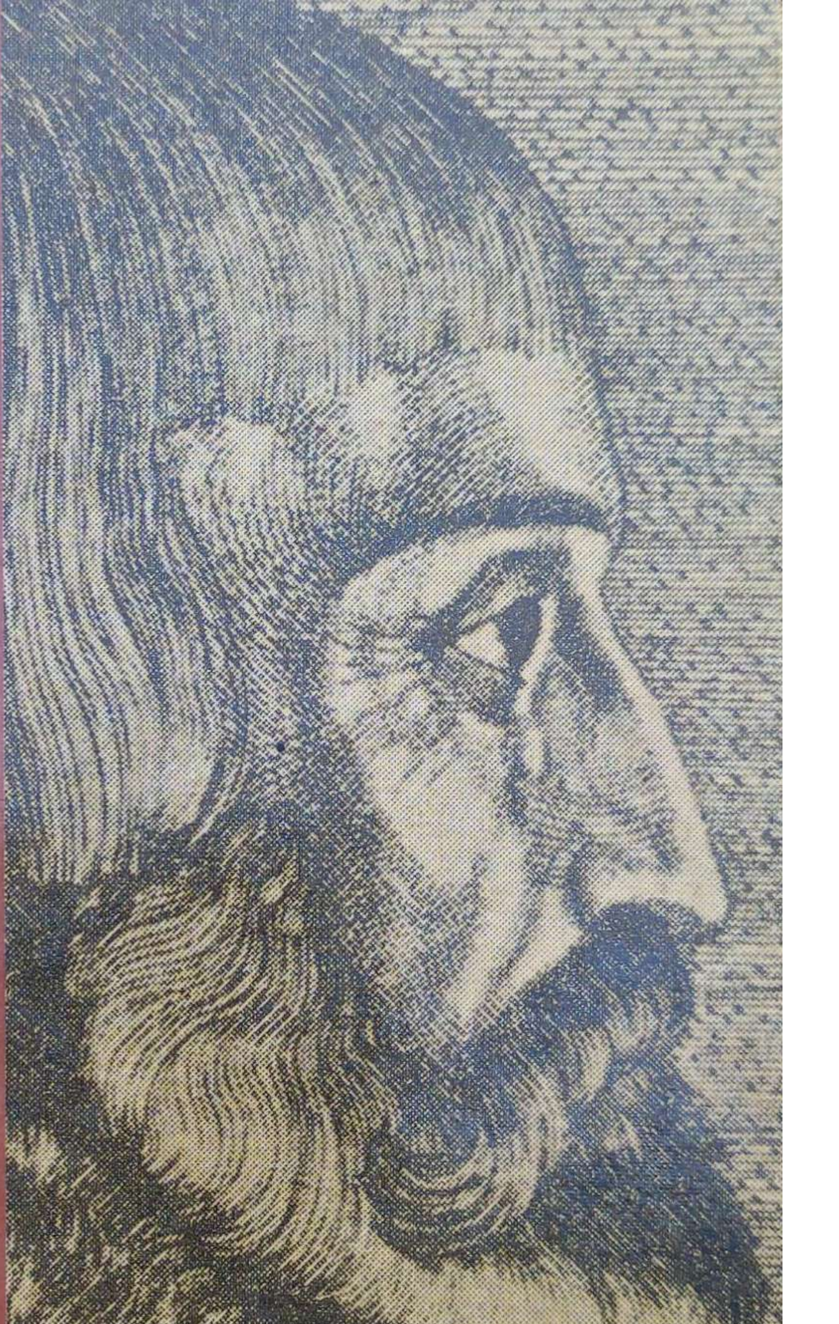

Knjižnica Lastovanja

Jela Godlar: Helka Stapp i njene sanje
Vesna Gulin: Nova biologija
Josip Laća: Nema mira među maslinama
Vinko Nikolić: Opjevani grad
Slavica Vlahov: Zrnca, kamenčići, kalež
Stjepan Gulin: Riječi
Sineva Kukoč: Orfika
Zoran Kolombo: Sve će opet biti
Arsen Dedić: Slatka smrt
Stanko Ferić: Kamen za mozaik
Mladen Petrovečki: Zloduh
Krste Juras, Marija Braut: Dalmacija u mom oku
Vesna Parun: Kukljo, Mukljo, Tanana i Glog
Olja Runjić: Ako ova usta potrošim
Grozdana Cvitan: z.p. Raj
Mladen Bjažić: Ispo leroja
Vesna Mrša: Preko
Jakša Fiamengo: Morsko i druga mora
Stjepan Gulin: Mozartissimo
Enes Kišević: Djeca su druga polovica dúge
Vesna Gulin: Lica iznad dječjih kolica
Jela Godlar: Helkin rat i mir
Josip Laća: Pravedni pohod
Tito Bilopavlović: Dvorska luda i ostala rodbina
Zvonko Madunić: Elektronička pošta
Daniel Načinović: Belarmin, nebeski jahač
Ivan Goleš: Priča staroga galeba
Darko Gulin: Leuton u Svetu zemlju

Knjižnica Bašćina

Ivan Tomko Mrnavić: Govor na pogrebu Fausta Vrančića
Faust Vrančić: Novi strojevi
Jakov Armolušić: Slava ženska
Faust Vrančić: Život nikoliko izabranih divic
Ana Vidović: Anka i Stanko
Juraj Divnić: Pismo papi Aleksandru VI.
* * * Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić
Mate Zoričić: Aritmetika
Antun Zorčić: Vila dalmatinska
Ivan Lukačić: Sacrae cantiones
Jakov Pletikosa: Putovanje k Jerozolimu god. 1752.
Antun Vrančić: Tri spisa

Knjižnica Uštap

Gašpar Bujas: Izabrane pjesme
Dražen Panjkota: Nebo je zatvoreno
* * * Lirika grude
Joško Stošić Ćorda: Pjesmotvori i ine prljavštine

Antun Vrančić

TRI SPISA

Urednik: Milivoj Zenić

Ova knjiga, objavljena u povodu 500. obljetnice rođenja Antuna Vrančića, tiskana je uz potporu Minigradnje d.o.o. Šibenik

Antun Vrančić

TRI SPISA

Priredio i preveo

Šime Demo

Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić"

ŠIBENIK, 2004.

G 2306
94
VRA
Ž

KNJIŽNICA I ČITAONICA
ZAGREB

D-51796

UVOD

Svaki je čovjek dijete svojega vremena, i ta činjenica stoji bez obzira na to što su dogmatski pozitivizam i biografizam još davno nadvladani novim koncepcijama koje nam u humanističkom, ali i u mnogim inim područjima, već gotovo cijelo stoljeće dokazuju kako kumulat činjenica ipak nije dostatan za potpuno razumijevanje cjeline i zadovoljavajuću interpretaciju svih vidova njezine pojavnosti.

Kad se radi o ljudima, stvaraocima, k tome i kompleksnim osobama kakva je bio Antun Vrančić, još nam se beznadnije čini pokušavati iz pukoga faktografskog niza iščitati sve raznorodne implikacije vezane za njegov bogat život i stvaralaštvo. Pa ipak, slijedeći staru mudrost – *melius abundare quam deficere* – ne smatramo suvišnim podsjetiti na povijesne okolnosti koje su oblikovale njegovu sudbinu i kao političara i kao čovjeka.

Vrančić je najveći dio svoga života dao Ugarskoj, zemlji koja je, na ovaj ili onaj način, dijelila s Hrvatskom zajedničku sudbinu kroz osam stoljeća. Rekli bismo, otišao je u stranu zemlju i radio za tuđince. Međutim, formalno gledajući, Ugarska je tada bila združena s Hrvatskom, koja je imala svoje poslanike u tamošnjem saboru, dok je Vrančićev rodni Šibenik bio okupiran od Mlečana – on se, dakle, kao Hrvat, u Ugarskoj (kao i toliki drugi njegovi i naši sunarodnjaci) nije morao osjećati kao odnarođenik, tim više što je kroz

cijeli život održavao žive veze s domovinom.

Učeni humanist u doba aktivne izmjene novih ideja u Europi šesnaestoga stoljeća, visoki crkveni dostojanstvenik u vrijeme silovitoga širenja protestantizma, pregovarač s Turcima u doba kad su ovi bili na vrhuncu moći neposredno prije početka konačnog propadanja, službenik dvaju suprotstavljenih pretendenata na ugarsko prijestolje – Vrančić je osoba u kojoj su se najvidljivije i najintenzivnije susretale sve protivštine onoga burnoga doba, punog zakulisnih igara, krvoprolića i lažnoga sjaja.

Taj prezaposleni i ambiciozni čovjek nije imao puno vremena ni volje baviti se kao literat fiktivnom književnošću, a kao učenjak apstraktnim znanostima – stajao je čvrsto na zemlji, zabavljen predstavom što se život zove, pokušavajući shvatiti kako se i zašto događa sve oko njega – i zato je većina njegovih spisa izronila iz suvremene realnosti, koja se kroz njih može jako dobro opipati i koja je upravo kroz te spise našla put do nas, obavještavajući nas iz prve ruke o Vrančićevu privatnom i profesionalnom putu.

Tri teksta što ih ovdje prvi put donosimo u prijevodu primjeri su upravo takvih spisa. Oni ne spadaju u Vrančićev bogati epistolarij, književno najvredniji i historijski najznačajniji dio njegova opusa. Oni se u odnosu na pisma svi nalaze, da se tako izrazimo, upravo na suprotnom kraju spektra subjektivnosti. U njima, naime, autor ne nastupa kao Antun Vrančić, već jednom kao pisac povijesti, drugi put kao izaslanik vladarice Erdelja, treći put kao nadbiskup ostrogonski. U prvom tekstu kroz njega zbori historiografija, objektivna znanost koja razotkrivajući osobu autora često razotkriva vlastite slabosti. Drugi uradak sastavljen je po naredbi i najvećim dijelom predstavlja (istina, autorovom rukom uobličenu i dotjeranu) nalogodavateljičinu poruku i preslik njezinih misli. Posljednji tekst, također sastavljen po službenoj dužnosti (dopustimo si posumnjati da se

ostarjeli primas nije zamarao osobno sastavljati cijeli govor, imajući u vidu da su, kao i danas, postojale službe koje su se bavile takvim formalnostima), još više skriva govornika nego prethodni govor, čak i u formalnom pogledu (nigdje se ne rabi prvo lice jednine).

Ono što možemo primijetiti u vezi s ovim tekstovima kad ih promatramo kao cjelinu jest njihov vremenski i tematski razmještaj: oni kao da uokviruju život Antuna Vrančića, a isto tako i jedno važno razdoblje u povijesti Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva. Prvi nam tekst donosi pregled zbivanja u godinama koje se okreću oko Vrančićeva rođenja i najranije mladosti – kraj Matijaša Korvina i vladavinu dvojice Jagelovića. Drugi je nastao u doba kad je Vrančić na dvoru udovice Ivana Zapolje, još uvijek vjerujući da Ugarska može sačuvati nezavisnost bez ortačenja s Turcima ili popuštanja pred carem. Treći tekst potpisuje podanik Habsburgovca kojega pomazuje za ugarskoga kralja. Zanimljiva je ta sudbinska isprepletenost čovjeka i države, puna je simbolike ta igra Fortune, koja sve vodi kako joj se svidi: dok je Vrančić tijekom vremena napredovao, stjecao časti, iskustvo i sva dobra koja uz to idu, ugarska je država išla u suprotnom smjeru – prema propasti: od moćne države iz doba Matijaša Korvina, preko slabljenja za Jagelovićâ i turskoga osvajanja većega dijela zemlje, do pada Ivana Sigismunda Zapolje i time otvaranja puta Habsburgovcima da zasjednu na hrvatsko-ugarsko prijestolje i da im Vrančić na krunidbi pred kraj svoga života izgovori onako oduševljenu dobrodošlicu.

Tekstovi koji su pred nama nipošto nisu najkvalitetniji dio Vrančićeva stvaralaštva. Ipak, oni nam mogu poslužiti kao uporište za priču o njihovoj genezi, kroz koju ćemo baciti kontinuiran pogled na prilike u Vrančićevoj drugoj domovini od doba Matijaša Korvina pa do početka sedamnaestoga stoljeća. One su ga, naposljetku, oblikovale kao javnu osobu i usmjerile njegovu karijeru, a ova tri tek-

sta predstavljaju upravo najbolji primjer kako politika, kad se u jednoj osobi spoje toliki talenti, može uvjetovati nastanak književnoga djela.

ANTUN VRANČIĆ – KRONOLOGIJA

1504. – rođen 29. svibnja u Šibeniku kao najstarije dijete šibenskoga trgovca i vlastelina Frane Vrančića i njegove prve žene Margarite, kćerke Trogiranina Mihovila Statilića i sestre Ivana Statilića

1507. – rođen Antunov mlađi brat Mihovil

1520. – Antun postaje kanonikom skradinskim; rođak Petar Berislavić, preuzevši od Ivana Statilića brigu oko njegova odgoja, poziva ga u Ugarsku i predaje mu nadđakonstvo šimedsko u svojoj nadbiskupiji; Berislavić pogiba od Turaka obavljajući dužnost hrvatskoga bana

oko 1520. – školovanje u Padovi, Beču i Krakovu

1526. – bitka na Mohaču

1530. – početak Vrančićeve diplomatske karijere: poslanstvo poljskomu kralju Sigismundu I. u službi Ivana Zapolje

1531. – poslanstvo papi Klementu VII. u Zapoljinoj službi

1534. – kao Zapoljin diplomat odlazi Husrefbegu, sandžaku smederevskom i beogradskom, i Džafer-begu, sandžaku zvorničkom; poslanstva francuskom kralju Franji I. i engleskom kralju Henriku VII.

1538. – mir u Velikom Varadinu

1539. – Ivan Zapolja vjenčava se s Izabelom, kćerkom poljskoga kralja Sigismunda I. i Bone Sforze, sestrom Sigismunda II. Augusta

1540. – rođenje djeteta Vrančićeva i ugarske gospođe Uršule; rođenje Ivana Sigismunda Zapolje, sina Ivana Zapolje; smrt Ivana Zapolje

1541. – Turci osvajaju Budim i stavljaju pod svoju vlast veći dio Ugarske

1542. – u Krakovu Vrančiću izlazi zbirka pjesama *Otia*

1543. – poslanstva u Češku i Poljsku; izdan Vrančićev govor na vjenčanju Sigismunda II. Augusta i Elizabete u Poljskoj

1546. – poslanstvo u Francusku; na povratku svraća nakratko u Šibenik i Mletke; kratko boravi u Erdelju i nastavlja prema Krakovu; napetosti u odnosima s erdeljskim vlastima

1547. – povratak u Erdelj; izmirenje s Erdeljcima

1548. – službena putovanja u Krakov i Rim; ponovni odlazak u Krakov

1549. – nezadovoljan svojim položajem i odnosom prema sebi, napušta Erdelj i odlazi u Krakov, a zatim i u Beč, gdje ga kralj Ferdinand I. prihvaća i udjeljuje mu razne manje crkvene i civilne službe (postaje carev tajnik, kanonik jegarske nadbiskupije, nadđakon sabolčki, lektor kaptola ostrogonskog)

1551. – postaje komendator opatije sv. Margarete u Pornovu; rođen Faust Vrančić, Mihovilov sin i Antunov nećak; ubijen Juraj Utješenović – započinje habsburška dominacija u Erdelju

1552. – turska ofenziva pod vodstvom Mehmed-paše Sokolovića

1553. – svjedoči pred komisijom za utvrđivanje okolnosti smrti Jurja Utješenovića; imenovan pečujskim biskupom; kao poslanik Ferdinandov kreće zajedno s Franjom Zayem u diplomataku misiju u Carigrad – putem piše putopis (*De itinere et legatione sua Constantinopolitana Antonii Verantii cum fratre suo Michaele dialogus*) i skuplja rimske natpise

1555. – poslanici (kojima se pridružio Augier de Busbecq) bivaju premješteni u unutrašnjost Male Azije, gdje pronalaze *Monumentum Ancyranum*, značajan pisani spomenik iz Augustova doba; povratak u Carigrad

1556. – ustanak protiv Ferdinanda u Erdelju – Ferdinandovo povlačenje iz Erdelja; Ferdinand postaje car

1557. – Vrančić i Zay vraćaju se u Beč, i dalje kao posrednici u pregovorima između Ferdinanda i Turaka; Ferdinand omogućuje Vrančiću da postane jegarski biskup

1558. – dolazi u Jegar; novčane poteškoće; boravak u Beču i Prešovu

1559. – povratak u Jegar; kratki boravak na vijećanju Habsburgovaca u Augsburgu

1560. – borba protiv protestantizma u Jegru; bezuspješno traženje pomoći u Slovačkoj za obranu od Turaka; borba protiv protestanata u Slovačkoj

1561. – posvećen u Beču za biskupa; počinju veće zdravstvene tegobe; teški problemi s vojničkim neposluhom i širenjem protestantizma u Jegru

1564. – umire car Svetog Rimskog Carstva Ferdinand I.; jedini vladar na carskom habsburškom prijestolju postaje Maksimilijan II.

1565. – sukobi između cara Maksimilijana II. i Ivana Zapolje – Vrančić sudjeluje u pripravi nacrta sporazuma, koji je u ožujku iste godine i donesen, ali se ne poštuje

1566. – za vrijeme pada Sigeta Vrančić je u pratnji Maksimilijana, koji s vojskom čeka Turke na liniji Komaron-Đur; smrću Sulejmana II. Veličanstvenog jenjava turska opasnost, Vrančić posjećuje jegarsku biskupiju, koju zatječe u katastrofalnom stanju

1567. – Vrančić je u Maksimilijanovoj pratnji prilikom konzultacijâ s češkim plemstvom; odlazi s Kristoforom Teuffenbachom kao poslanik po drugi put u Carigrad

1568. – nakon uspješno zaključenih mirovnih pregovora s Turcima vraća se u Beč, stekavši svojom misijom veliki ugled

1569. – veći dio godine provodi po dužnosti u Požunu kao predsjedavajući namjesničkog suda; u listopadu postaje nadbiskup ostrogonski i primas ugarske Crkve

1570. – pojačana borba protiv heretika; obavlja razne državničke poslove u službi Maksimilijana II.; tijelo i duh umorni su mu od naporâ

1571. – umire brat Mihovil; umire prijatelj Franjo Trankvil Andreis; umire Ivan Sigismund Zapolja; pobjeda nad Turcima kod Lepanta

1572. – boravi u Požunu, gdje obavlja brojne crkvene i državničke dužnosti; postavljen za kraljevskog namjesnika u Ugarskoj; u Požunu drži pozdravni govor na krunidbi Maksimilijanova sina Rudolfa

ugarskom krunom sv. Stjepana; izdani Vrančićevi govori vezani za krunidbu

1573. – savjetuje Maksimilijana u vezi sa seljačkom bunom u Susedgradu i Stubici, pokazujući razmjerno veliko razumijevanje prema zahtjevima kmetova; po naredbi seli u Prešov; sastavlja oporuku; nekoliko dana prije smrti proglašen za kardinala; umire 15. lipnja u Prešovu; pokopan po vlastitoj želji u crkvi sv. Nikole u Trnavi

1575. – Faust Vrančić objavljuje u Požunu stričev životopis (*Vita Antonii Werantii*)

IZDANJA VRANČIĆEVIH DJELA U NACIONALNOJ I SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI U ZAGREBU

Antonii Wrantii Dalmatae Elegiae, Cracoviae, Apud Hieronymum Vietorem, 1537.

Gratulatio rev. Antonii Wrancii, praepositi Transylvani in nuptiis felicibus clarissimi Sigismundi Augusti, regis Poloniae nomine serenissimae Isabellae Hungariae ... reginae habita VIII Idus Maii anno MDXLIII, Crac., Apud Hie. Viet., 1543.

Ad inclythum Bohemiae regem Maximilianum. De Turcarum tyranno emblema. /Hexastichon/, Viennae Austriae, Excudebat Raphael Hofhalter, 1558.

Oratio, qua nomine omnium ordinum ac statuum regni Hungarici Rudolphum archid. Austriae venientem Poss. ad ineundam coronationem excoepit, anno Domini MDLXXII die vero Sept. XXI., Venetiis, Apud Franciscum Rampazetum, 1572.

Orationes II gratulatoriae ad Rudolphum ... regem Hungariae ... una ... habita Posonii sub ipsa inauguratione per d ... Antonium Verantium, archiep. Strigon ... altera recitata post reditum Viennae a clarmo. v.d. Georgio Edero, Viennae, Typis Stephani Creutzer, 1573.

Iter Buda Hadrianopolim anno MDLIII. Exaratum ab Antonio Verantio. Nunc primum e Verantiano Carthophylacio in lucem editum, Venetiis, Aloysius Milocco, 1774.

Orationes duae reverendissimi Antonii Verantii, archiepiscopi Strigonensis, in secunda hac ed. collectae [Curavit Antonius Tartalea], Venetiis, Typis Modesti Fentii, 1793.

Scriptores rerum Hungaricarum minores hactenus inediti synchroni, aut proxime coaevi ... Edidit Martinus Georgius Kovachich Senquiciensis, Budae, Typis Regiae universitatis, 1798. : T. 1. A. Verantius. Joannis regis Hungariae decessus Joanni Statilio ... 1540 perscriptus /pag. 48-68/; Id.: Excidium Albae Regalis ... 1542 (pag. 69-77/ ..., A. Verantius. Diarium legationis ... ad Portam Ottomanicam susceptae. 1567. /pag. 149-155/.; T. 2.: A. Verantius. De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni /pag. 34-39/.; Id. De rebus gestis Joannis regis Hungariae lib. II /pag. 39-82/.; Id. De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae /pag. 82-114/.; Id. Castigationes in Jovium /pag. 114-141/.; Id. Fragmentum rerum Hungaricarum anni MDLI. /pag. 141-156/.; Id. De itinere et legatione sua Constantinopolitana cum fratre Michaele dialogus. /pag. 157-176/.; Id. Fragmentum. /pag. 177-179/. *Izdano sa*: Vrančić, Antun: Joannis regis Hungariae decessus Joanni Statilio ... 1540 perscriptus; Vrančić, Antun: Excidium Albae Regalis; ... Vrančić, Antun: Diarium legationis ... ad Portam Ottomanicam susceptae

Verancsics Antal, m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái / közli Szalay László, Wenzel Gusztáv, Pest, 1857.-1875. (Za sada jedino izdanje cjelokupnih Vrančićevih djela, u 12 svezaka)

Šibenik, oko 1574.

Martin Kolunić Rota, Portret Antuna Vrančića

Martin Kolunić Rota, Portret Antuna Vrančića

Melhior Lorich, Portret Antuna Vrančića

Grb obitelji Vrančić

Antonio Abondio, Medalja s portretom Antuna Vrančića

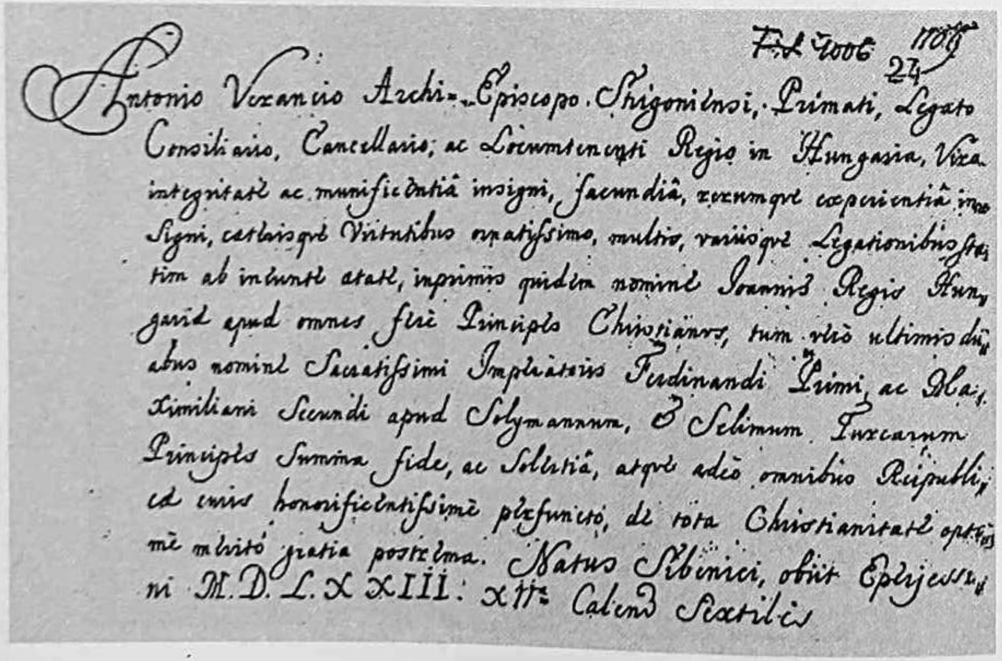

F.L. 4006 1109
24

Antonio Verancio Archi-Episcopo Strigoniensi, Primati, Legato
Consiliario, Cancellario; ac Locumtenenti Regio in Hungaria, Viro
integritate ac munificentiâ insigni, facundiâ, rerumque experientiâ in-
signi, ceterisque Virtutibus ornatissimo, multis, variisque Legationibus sta-
tim ab ineunte aetate, inprimis quidem nomine Ioannis Regis Hun-
gariae apud omnes ferè Principes Christianos, tum verò ultimis di-
ebus nomine Sacratissimi Imperatoris Ferdinandi Primi, ac Ma-
ximiliani Secundi apud Solymannum, & Selimum Turcarum
Principes summa fide, ac Solertiâ, atque adeò omnibus Reipubli-
cae muniis honorificentissimè perfuncto, de tota Christianitate opti-
mè merito gratia posterma. Natus Sibinici, obiit Eperjessi-
ni M.D.LXXIII. XIII. Calend. Sextilis

Epitaf Antuna Vrančića (koncept)

Nadgrobni spomenik Antuna Vrančića u crkvi sv. Nikole u Trnavi

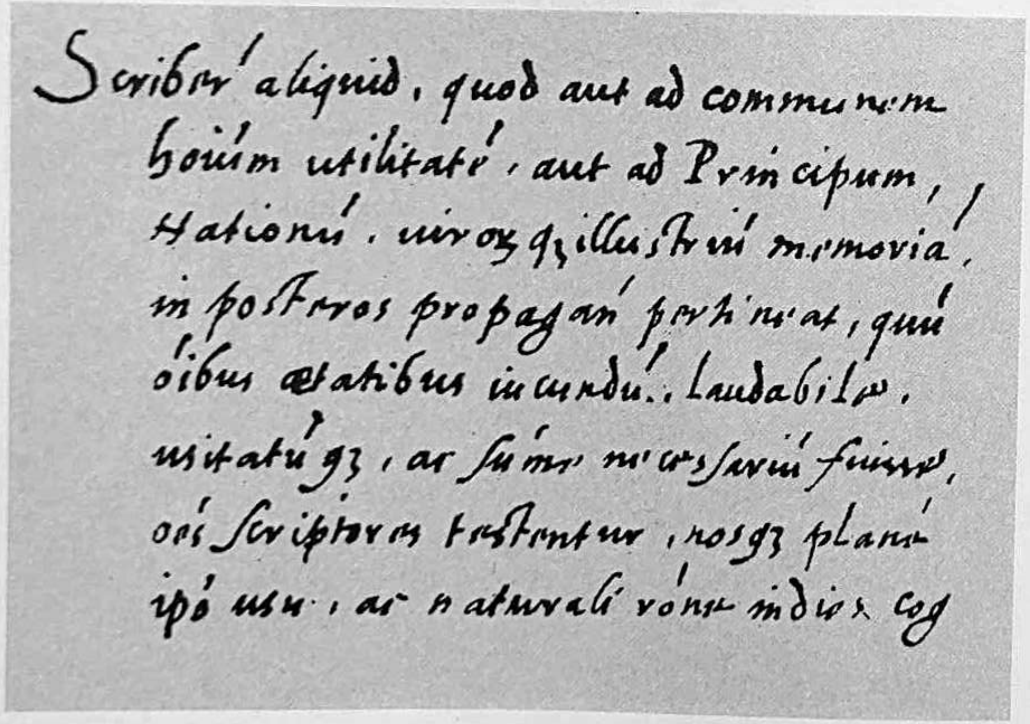
Scriber aliquid, quod aut ad communem
hoim utilitate, aut ad Principum,
Nationu, uiroruq3 illustriu memoria,
in posteros propagan pertineat, qum
oibus aetatibus iucundu, laudabile,
usitatuq3, ac summe necessariu fuisse,
oes Scriptores testentur, nosq3 plane
ipo usu, ac naturali rone indies cog

Autograf Antuna Vrančića

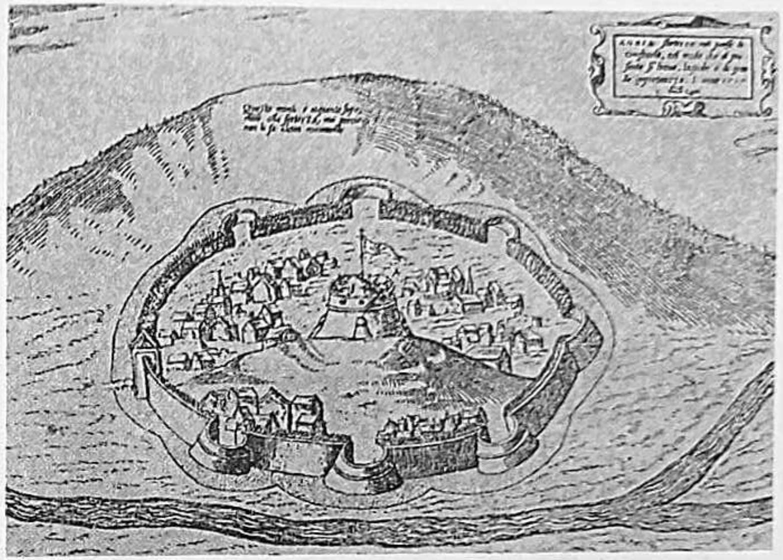

Jegarska tvrđava u 16. st.

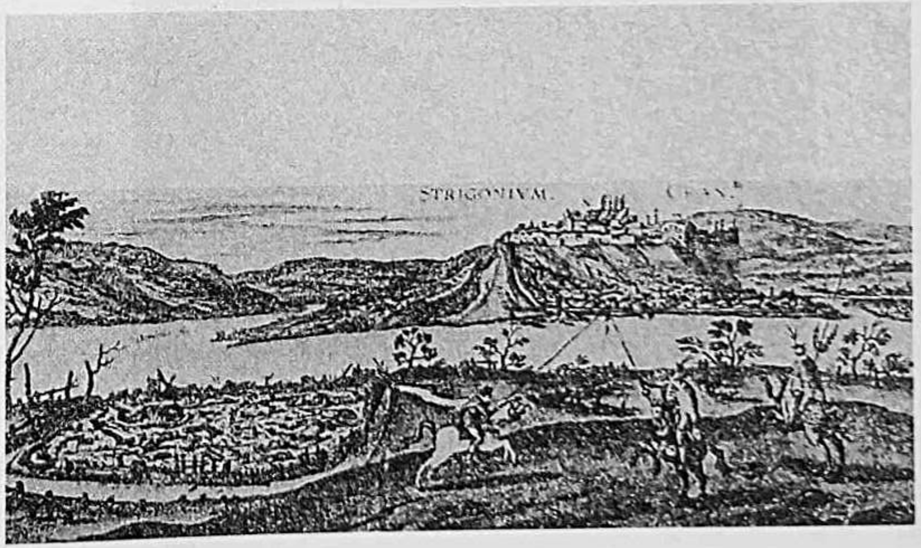

Ostrogon

Martin Kolunić Rota, Portret Maksimilijana II.

Martin Kolunić Rota, Portret Rudolfa II.

Martin Kolunić Rota, Portret Ferdinanda I.

Kralj Ivan Zapolja

Kraljica Izabela

Juraj Utješenović

Mehmed-paša Sokolović

ANTUN VRANČIĆ: POVIJEST UGARA OD POČETKA PROPADANJA KRALJEVSTVA

Usred brojnih crkvenih i svjetovnih dužnosti koje je obavljao tijekom života, usred profesionalnih i osobnih preokreta što su ga do smrti činili sve samo ne dokonim, Antun Vrančić mnogo je vremena nalazio za pisanje. Uz obilnu privatnu i službenu korespondenciju, oglede, govore, putopise i poeziju, poseban mu je izazov bilo pisanje povijesnih djela. Osim što je u svoje nehistoriografske spise umetao brojne geografske, etnografske i povijesne podatke, okušao se, koliko mu je vrijeme dopuštalo, i u pisanju specificirane historiografije. Poglavito su ga zanimala suvremena burna događanja u kojima je i osobno sudjelovao. Stoga ne čudi da se njegovo glavno povjesničarsko djelo, *De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione Regni*, imalo baviti poviješću Ugarske u šesnaestom stoljeću. Vrančić ni sam nije bio siguran u to hoće li mu prilike dopustiti da djelo dovrši (svjedoči nam to, uz neka mjesta u pismima, i četverostih na početku spisa). Doista, sumnja se pokazala opravdanom – ako je vjerovati izdanju Kovachicha, od zamišljenoga djela uspio je napisati samo dva nevelika odlomka, početak (koji ovdje objavljujemo) i fragment koji se bavi događajima iz 1551. godine. To, naravno, ne znači da njegovi ostali (daleko opširniji) historiografski spisi, napisani kao samostalna djela koja se bave pojedinim suvremenim događajima (vladavina Ivana Zapolje, Zapoljina smrt, poslanstvo u Carigrad ...), ne

bi bili ušli u sastav *Povijesti* da je kojim sretnim slučajem dovršena.

Vrančićeva se *Povijest* trebala nastaviti na monumentalnu Bonfinijevu povijest Ugara, koja seže od najdrevnije prošlosti do 1495. g.,[1] dakle pet godina nakon smrti Matijaša Korvina. Upravo je događajima oko izbora Matijaševa nasljednika Vrančić posvetio početak svojega djela.

Matijaš Korvin, *rex longe praestantissimus*, bio je pravedan i sposoban vladar, možda najveći od svih koji su se našli na hrvatsko-ugarskom prijestolju, ali isto tako i autokrat koji nije trpio nikakve vlasti uza svoju. Nemilosrdno je uklanjao sve za koje je posumnjao da ugrožavaju prijestolje. U vanjskoj politici nastojao je biti što utjecajniji, i na Istoku i na Zapadu (aspirirao je i na prijestolje Svetog Rimskog Carstva), ali nije dopuštao da mu se inozemni vladari (pa ni rimski papa) miješaju u unutardržavna pitanja. Osim toga, svim je silama nastojao oslabiti jako plemstvo. To mu je bilo toliko važno da je, na štetu grofovskih oligarha, uzdizao niže plemiće, pa čak i kmetove, na visoke časti. Stoga nije čudo da su se svega nekoliko tjedana nakon kraljeve smrti mogle iz plemenitaških krugova čuti javne karakterizacije njegove vladavine kao "sapetosti" i "tlačenja". Za Matijaševa je vladanja Ugarska postala respektabilna srednjoeuropska sila. Kralj je bio vrlo uspješan na vojnom planu, čemu je najviše doprinijela njegova reorganizacija i djelomična profesionalizacija vojske. Njegovao je humanističku naobrazbu, poticao prepisivanje i tiskanje klasičnih djela, a njegov je dvor bio veliko stjecište najpoznatijih humanista, dakako ponajviše Talijana, ali i Hrvata (bliski su mu bili npr. Ivan Vitez od Sredne i Jan Panonije, da spomenemo samo najzvučnija imena). Korvin je poznat i po osniva-

[1] Antonii BONFINI *Rerum Ungaricarum decades tres* ..., Basileae, 1543.

nju najbogatije humanističke biblioteke u ovom dijelu Europe (*Bibliotheca Corvina*).

Kralj je Matijaš 1474. zaprosio Beatricu Aragonsku, a vjenčali su se 15. rujna 1476. Ta je ženidba kralju imala koristiti u borbi protiv njemačkoga cara Fridrika III. (1415.-1493.), s kojim su odnosi u to doba postajali sve gori, da bi nešto kasnije prerasli u otvoreno neprijateljstvo. Njome se, naime, povezao s moćnom porodicom aragonskih kraljeva, kojoj je pripadao Beatricin otac, napuljski kralj Ferdinand I. (1423.-1494.). Beatrica je okrunjena za ugarsku kraljicu 12. prosinca iste godine u Stolnom Biogradu.

Kako su godine odmicale, kralj je Matijaš sve ozbiljnije razmišljao o mogućem nasljedniku. Beatrica je bila već druga supruga koja mu nije mogla dati poroda. Kralj je, doduše, imao sina, ali nezakonitoga. Naime, u vrijeme dok je bio udovac (u godinama nakon smrti prve mu žene Katarine Podjebradske (1464.), a prije vjenčanja s Beatricom) u Šleskoj je imao ljubavnicu, mladu Bečanku Barbaru Edelpeck, koja mu je 2. travnja 1473. rodila sina Janoša, u Hrvata tradicionalno zvanoga Ivaniš. Kako je, dakle, postajalo sve izvjesnije da se od Beatrice ne treba nadati nikakvom djetetu, Matijaševe misli sve su se više okretale do tada zanemarivanom Ivanišu. Naposljetku je čvrsto odlučio odrediti ga za svoga nasljednika. Napomenimo da u humanističkoj Europi postavljanje naravnih sinova za nasljednike nije bila rijetkost – primjer je i Matijašev tast Ferdinand.

Prema izvještajima suvremenika, Ivaniš je izgledom bio slika i prilika oca, te su ga kralj i njegova ostarjela majka Elizabeta Silagji osobito voljeli. Počevši od 1479., Matijaš svome sinu dodjeljuje brojne počasti i imanja diljem zemlje. Kao pravi humanist, nastojao ga je i što bolje obrazovati, te mu je za učitelja dao Tadiju Ugoletija, glasovitoga humanista iz domovine humanizma.

Za osiguranje Ivaniševa dolaska na prijestolje najvažnije je bilo pridobiti plemstvo. U tu je svrhu kralj na ispražnjeno mjesto ugarskoga palatina (to je bila najviša državna čast) postavio svoga privrženika Emerika Zapolju. Osim toga, često je na važne skupove upućivao Ivaniša kao svoga izaslanika, a i inače ga je posvuda vodio za sobom kad bi nastupao kao kralj. Posljednjih mjeseci života, kad je, bolestan, osjećao da mu se bliži prerana smrt, kralj Matijaš požurio je urediti unutarnje i međudržavne prilike onako kako je smatrao da je najprikladnije. U vanjskoj politici prioritet je bilo izmirenje s Fridrikovim sinom, njemačkim kraljem Maksimilijanom (kasnije njemačkim carem Maksimilijanom I.), a u samoj državi najvažnije je bilo osigurati Ivanišu prijestolje. Kraljica Beatrica iz razumljivih se razloga energično protivila takvom rješenju. Međutim, kralj je preminuo upravo u trenutku kad je počeo odlučno izdavati naloge vezane za predavanje pojedinih zemalja ugarske krune Ivanišu.

Kralj Matijaš Korvin umro je 6. travnja 1490. Pitanje nasljednika, kao i kod Matijaševa dolaska na vlast 1458., bilo je otvoreno. Privremena uprava, do održavanja izbornoga sabora, koji je odmah sazvan, povjerena je državnom vijeću na čelu s Beatricom i Ivanišem. Velikaši, koji su kralju Matijašu više puta zakletvom obećali da će Ivaniša prihvatiti za kralja, zanemarili su svoje prisege i stali raditi na tome da nađu što podobnijega vladara, a mnogi su i sami snivali o kruni. Beatrica je, sa svoje strane, pokušala na svaki način krunu sačuvati za sebe. Do otvaranja sabora, 7. lipnja, izronila su četiri izgledna kandidata: Ivaniš Korvin (koji se pouzdavao u niže plemstvo i velikaše koje je njegov otac učinio bogatima), njemački kralj Maksimilijan I. (nadao se da će mu otac, Fridrik III., ustupiti svoja prava na Ugarsku koja je imao po nekim ugovorima iz prošlosti), te dva sina poljskoga kralja Kazimira IV., stariji Vladislav, tada kralj Češke, i mlađi Ivan Albert, kraljević. Beatrica je zaključila

kako će najlakši put do vlasti biti udaja za pobjedničkoga kandidata. Vladislav je visokom plemstvu bio najprikladniji, jer su znali do kakve su se moći uzdigli velmože u njegovu češkom kraljevstvu. Osim toga, on je počeo vrlo uspješnu agitaciju među ugarskim velikašima, prelatima i kapetanima, tako da se s vremenom najviše od svih približio prijestolju. Vidjevši to, Beatrica je zatražila od velikaša i prelata da izaberu Vladislava, ali pod uvjetom da nju uzme za ženu, dok je Ivaniš posebnim ugovorom osigurao sebi brojne položaje i povlastice u slučaju da ne bude izabran za kralja. Ivanišev i Vladislavov tabor nisu se nikako mogli složiti, a stanje je bilo na rubu građanskog rata. Nakon još malo spletkarenja i podmićivanja od strane Vladislavovih pristaša, Ivaniševa pokušaja da na jugu zemlje skupi vojsku, pa čak i jedne bitke u kojoj je Ivaniš poražen, Vladislav je sredinom srpnja izabran za kralja. Ivaniš Korvin, dobivši većinu onoga što je u ugovoru tražio, priznao je kraljem Vladislava (II.), okrunjena 18. rujna 1490. u Stolnom Biogradu. Još je godinu dana Vladislav morao ratovati protiv brata Ivana Alberta i kralja Maksimilijana, sve dok mirom u Požunu (7. studenoga 1491.) nije osigurao krunu sv. Stjepana sebi i svojim zakonitim potomcima.

Već na prvom saboru u Budimu staleži su uspjeli bitno skučiti kraljevu vlast i vratiti velik dio moći koju su imali prije doba Matijaša Korvina. (Beatrica kao nerotkinja nikome nije bila potrebna, tako da su iznevjerena sva obećanja koja su joj dana, te je ona, prevarena i osiromašena, pobjegla iz Ugarske i umrla 1508. u velikoj bijedi.) Kako je vrijeme prolazilo, oligarsi su postajali sve drskiji, a kralj sve nemoćniji. Velikaši su grabili vlast, časti i novac, a država je neprestano gubila teritorije. Osiromašeni i oslabljeni kralj ipak se uspio održati na prijestolju sve do svoje smrti 13. ožujka 1516. Vrančić ga dobro karakterizira kao pasivnog, neodlučnog i rasipnog vladara.

Godine 1504. umro je mogući pretendent na prijestolje Ivaniš Korvin, jedva prešavši prag četvrtog desetljeća života. Iste godine u dalekom Šibeniku rođen je Antun Vrančić. Kralj Vladislav oženio je 1502. daljnju rođakinju francuskoga kralja Luja XII. Anu od Candala, groficu od Foixa. Prvo dijete, kći Ana, rodilo im se 1503., a 1. srpnja 1506. Vladislav je dobio i muškoga potomka – Ludovika. Dvadesetak dana nakon Ludovikova rođenja kraljica Ana umrla je nepažnjom liječnika. Ludovik je okrunjen 4. lipnja 1508.

Kralj Vladislav umro je 1516., ostavivši sina Ludovika (II.) za nasljednika. Međutim, kako devetogodišnji dječak nije mogao samostalno vladati, ustanovljeno je državno vijeće da upravlja državnom do kraljeve punoljetnosti, dok su Ludovikovi odgojitelji bili Juraj Brandenburški i Ivan Bornemisa pod vrhovnim nadzorom kardinala Tome Bakača od Erdeda. Upravo je Juraj Brandenburški mladoga Ludovika *ad luxus et ad voluptates instituit*, kako to kaže Vrančić. Taj je bonvivan, naime, živio raskošno, priređujući zabave i gozbe, rasipajući novac ionako siromašnoga dvora. Inače, pokojni je kralj Vladislav ostavio svoga sina u velikim dugovima, tako da nije bila rijetkost da su dvorjani gladovali. Raskalašenim veselicama, na kojima je bio nazočan i mlađahni kralj, Juraj se čak hvalio u pismu prijatelju.

Kad je kralj Ludovik kao petnaestogodišnjak počeo vladati (tada je proglašen punoljetnim), zemlja je bila u teškoj situaciji: stalni problemi s Turcima, nedostatak sredstava za ratovanje, kraljev i kraljičin raspušten život, zategnuti odnosi sa Zapadom, pojava protestantizma, unutardržavne stranačke borbe, Ivan Zapolja, koji se već znatno osilio u Erdelju – sve su to bili problemi koji su Ugarsku gurali u propast. To je upravo ona *inclinatio* o kojoj govori Vrančić, koji se i sam u to doba, kao mladić, našao u Ugarskoj, pa se vlastitim očima mogao uvjeriti u dekadentnu realnost ne tako davno slavne i snažne države. U tom je ozračju nezavisna ugarska država dočekala svoj kraj: mohački poraz, pogibiju kralja Ludovika 29. kolovoza 1526., podjelu zemlje između Ivana Zapolje, Turaka i svetog rimskog cara, te početak dugotrajnog građanskog rata.

centum equitibus, ſex amiſſis. Et ita, laus ſit Deo, noſtri de Turcicis equitibus triumphaverunt, multis etiam chriſtianis, qui a Turco capti detinebantur, liberatis, ſed e contrario, illi magnam miſeri populi copiam ex provincia abduxerunt, nec non ante eruptionem ſuam circa 200 trucidaverunt, quamvis tamen cito id nobis indicatum, ſed populus in tantam deſperationem devenit, ut nec vel pugna, vel fuga ſibi conſulere velit. Datum die Jovis 8. Julii 1538.

XI.

De rebus geſtis Hungarorum ab Inclinatione Regni Ant. Wran.

FRAGMENTUM.

Si fatum vitam, ſi ſors dabit otia vitæ
Addetur ſcriptis ultima lima meis.
Sin minus addetur quisquis mi proximus hæres
Fies, arbitrio ſtentque cadantque tuo.

De Rebus Hungarorum ab Inclinatione Regni

HISTORIA.

Inclinatio Regni Hungariæ dubio procul ab exceſſu divi Mathiæ Corvini Regis longe præſtantiſſimi ſumpſit exordium. Mox enim illo rebus humanis exempto, optimates perinde ac hoſte quodam profligato & finibus exacto, quique recuperata domi privata libertate, quæ prorſus ſingulorum in generoſum principem erat translata, omnes ſtudiorum conatus eo intenderant, ut providerent, ne impoſterum tanta

ullius

Antun Vrančić: Povijest Ugara od početka propadanja kraljevstva

FRAGMENT

Ako poživim, ako mi bude spokoja dano,
Djelo dovršit ću ja, dati mu dostojan kraj.
Ako li ne bude tako, nasljedniče, tko god si,
Odluka tvoja će bit, hoće li uspjet il' ne.

Povijest Ugara od početka propadanja kraljevstva

Nakon smrti nadaleko znamenitoga kralja Matijaša Korvina[1] počelo je, bez sumnje, propadanje Ugarskoga kraljevstva. Naime, ubrzo nakon što je on napustio ovaj svijet, velikaši (kao da su upravo nekakvog neprijatelja svladali i istjerali iz zemlje, i time si vratili u državi slobodu, koja je u nekim stvarima bila potpuno prenesena na plemenitoga vladara) sva su svoja nastojanja usmjerili na to da osiguraju da ubuduće nikad više ne budu podvrgnuti tolikoj vlasti ijednoga kralja. Stoga ta većinom snažna i burna gi-

ullius Regis dominatione ſubigerentur. Quemadmodum itaque in magnis rerum, vel Imperiorum mutationibus magni plerumque, & turbulenti motus non ſine oppreſſione atque exitio multorum exoriuntur, promiſcue imprimis a quibusque potentioribus, & majore audacia pollentibus publicæ parendi more majorum conſuetudini renunciatum; ſpreta deinde legum reverentia, militaris etiam diſciplina intermiſſa. Civilis poſt hæc ex his veluti jactis perdendi regni fundamentis ſocietas, atque concordia temerata. Poſtremo ſuſcitatæ factiones ex multorum diſcordantibus Imperiis, visque ad eas fovendas neceſſaria eſſe cæpta, & arma in mutuum ſanguinem induta; ſic inter ſpem privatæ libertatis ſupervacaneam, & horrendam licentiæ libidinem omnia eorum incerta facta, & ad perniciem publicam magis, quam ad aliquem meliorem ſtatum prona, Regem quidem non qualem debuere, conſecuti ſunt, ſed qualem voluere. Oportune huc & Beatricis Reginæ accedente ſtudio conjugali, quo in hunc ipſum Regem, qui jam pridem Bohemorum Regnum obtinebat, conſenſerat, nihilque minus, quam Regem habuere. Integerrimum alioquin, & contentiſſimum principem, quippe reddito illi nomine tantum, atque honore Regio, otiique etiam tradita copia, quantam maximam natura ejus, atque inſtitutio aliena prorſus a negotiis, deſiderabat, omnem totius dominatus poteſtatem, ipſi nobilitatis principes in ſe traxere. In hunc itaque modum, tanquam jam ſecuri de firmitudine hujusce ſtatus, quem diuturnum, feliciſſimumque fore judicabant qui exoptatiſſimus venerat, cæloque illis demiſſus eſſe videbatur, in otium, in luxum, in voluptates ſummi, ceterique omnes ordines prolapſi ſunt, ac po-

banja uslijed preokreta na vrhu državne vlasti nisu mogla proći bez nasilja i propasti mnogih. Prije svega, neki su moćniji i odvažniji velmože zajednički odbili državnu tradiciju da se vlada po običaju predaka. Zatim je, kad je odbačeno poštivanje zakonâ, napuštena i vojnička stega. Nakon toga, pošto su takoreći srušeni temelji propadajućega kraljevstva, pokvareni su kako građansko zajedništvo tako i sloga. Naposljetku su, dok su se mnogi vladari svadili, ojačali strančari, kojima je za jačanje bilo nužno nasilje, te su se latili oružja da jedni drugima prolijevaju krv. I tako su svi skupa dovedeni u neizvjesnost između beskorisne nade u ponovno zadobivanje slobode i zastrašujuće žudnje za samovoljom, pa se situacija više približila općoj propasti negoli nekom poboljšanju.

Dobili su pak kralja ne kakvog su trebali dobiti, već kakvog su željeli. Tada se kraljica Beatrica[2] poželjela udati, i to upravo za onoga kralja, koji je već otprije vladao Češkim kraljevstvom,[3] i kojega su prihvatili za kralja. Taj je inače bio najneiskvareniji i najčiliji vladar, ali kraljevstvo mu je dano dabome samo po imenu i časti, te je imao onoliko obilje slobodnog vremena koliko god je tražila njegova narav i način života kojemu su državnički poslovi bili sasvim strani. Prvaci su pak plemstva sebi prisvojili svu vlast u kraljevstvu. Na taj način, kao da su već sigurni glede postojanosti toga stanja, za koje su mislili da će biti vrlo trajno i povoljno, i za koje im se činilo da im je poslano s neba ispunivši njihove najveće želje, oni najviši, kao i svi ostali staleži, odali su se ljenčarenju, rasipnosti i zabavi. I na kraju, iz tog sjemena, kojega se

ſtremo ex his ſeminibus, quod imprimis erat uni-
verſæ genti evitandum, in leges quoque religionis
pertinacia ſtudiorum ſuorum peccavere, neglecto enim
juramento, quod patres tota nobilitate aſſentiente
de recipiendo in Regem Joanne filio Mathiæ, ubi
pater deceſſiſſet. Summa, & publica in celebritate
comitiorum præſtiterant, rejecto infelici optimæ alio-
quin indolis juvene, principem ſibi ſedatum faci-
lem, & maxime externum morumque, & linguæ,
& jurium ſuorum ignarum quæſivere, quo facilius
multis nominibns abuſi Regis imbecillitate jugum
diſciplinæ ab optimis, & gentilitiis Regibus, potiſ-
ſimum vero recens a Mathia ipſo magna cum glo-
ria, atque ſplendore inſtitutæ, excuterent, & ſua
quique in ditione, uti collibuiſſet, privatæ libertati,
ac magnitudini per licentiam ſtudere poſſent. Porro
quamquam Mathias uxorem nobiliſſimam ex Ar-
ragonum gente nomine Beatricem Regis Neapolita-
norum Ferdinandi filiam tum forma, tum ætate flo-
rentem habuiſſet, nullos tamen illi liberos procrea-
vit ſempiterna (ut ajunt) ſterilitate infelix, forte an-
tea filium ex temporario thoro, matre non igno-
bili hunc ipſum ſcilicet Joannem ſuſceperat, de quo
jam memoravimus, qui quidem omni ex parte Re-
gia indole præditus patri & ingenio, & virtute non
diſſimilis fore videbatur. Qua ſpe atque imagine
adductus pater, ſuſceptaque ingenti expectatione, ac
ſpe de Joanne, quod veſtigia ſua præclare eſſet imi-
taturus, quum jam primas ætates mira morum
moderatione & commendatione omnium exegiſſet,
placuit reparando generi, vel neceſſitate poſtulante,
quod alium hæredem non habuerat, legitimum fa-
cere, & in ſucceſſorem ſibi cooptare, deſperata pror-
ſus ex Beatrice prole. Tentatum itaque hoc apud
pro-

čitav narod trebao navlastito kloniti, ustrajnošću u svojim sklonostima pogazili su svoju riječ, zaboravivši zakletvu kojom su se oci uz pristanak cjelokupnoga plemstva obvezali da će Matijaševa sina Ivaniša[4] nakon očeve smrti prihvatiti za kralja. Na vrhovnom izbornom saboru potrudili su se, odbacivši nesretnoga mladića, inače izvrsnoga po naravi, potražiti sebi mirnoga i prikladnoga vladara, stranca koji ne zna njihove običaje, jezik i pravice. Htjeli su, naime, iskoristivši na mnoge načine kraljevu nesposobnost, zbaciti jaram stege što su ga ustanovili najbolji i plemeniti kraljevi (a posebice onaj koji je nedavno sam Matijaš ustanovio s velikom slavom i sjajem) kako bi, vladajući, mogli kako im se svidi povećavati svoju osobnu slobodu i utjecaj. Nadalje, premda je Matijaševa žena Beatrica, kći Ferdinanda, kralja napuljskoga, iz veoma plemenita roda Aragonaca, bila u cvijetu mladosti i ljepote, ipak mu nije rodila ni jedno dijete, budući da ju je nesretno pogodila, kako vele, trajna neplodnost. Stoga je Matijaš prihvatio dijete koje mu se slučajno rodilo iz veze s jednom gospođom iz redova plemstva, upravo ovoga Ivaniša kojega smo već spomenuli. On je u svakom pogledu bio obdaren kraljevskom naravi, te se činilo da će po karakteru i vrlinama posve nalikovati na oca. Otac je, potaknut tom nadom i tim činjenicama, polagao velika očekivanja i nade u to da će Ivaniš slavno krenuti njegovim stopama budući da je ovaj već u prvim godinama života pokazao zadivljujuće staloženu ćud, koju su svi hvalili. Odlučio je, jer je to bilo nužno za nastavak loze, budući da drugoga potomka nije imao, priznati ga za zakonitoga sina i prihvatiti

proceres, & ex ſententia impetratum, moxque in publicis comitiis univerſi tum proceres, tum reliqui omnes nobilium cætus coronaturos ſe, & in principem ſuum habituros Joannem Corvinum, patre mortuo jure jurando obſtrinxere, idque non ſemel (ut accepi) quemadmodum ſuo loco latius proſequemur; diffidebat enim Mathias nationis ſuæ conſvetis ingeniis, & majorum inſtituta formidabat, quæ potiſſimum jubebant principes ſuos legitima fieri genitura, & claritudine natalium minime nova, quorum alterum palam Joanni adverſabatur, nothum enim eſſe conſtabat, alterum adduci in controverſiam minime potuerat, nimirum cujus & avus, & pater gloria, magnitudineque rerum bellicarum, atque animi præſtantia multos hic priores Reges ſuperarat, ille æquaverat, verum erat Joannes cum pater obiit annorum circiter XX. Juvenis ſane homo, & ingenio pollens, ac Ducali dignitate inſignitus, & tametſi altero pede ſubclaudicaret, Regali tamen non minus facie, reliquoque ſtatu corporis, quam animi magnitudine, & morum candore præſtabat, jamque magnæ & prudentiæ, & rei militaris argumenta non obſcure in dies demonſtrabat. Inerat ſiquidem illi præter alias multas dotes, dexteritas quædam ſingularis, & jucunda comitas, hisque virtutibus, ita & nobilium, & militarium hominum plebisque, univerſæ amorem, ac ſtudia in ſe ſe converterat, quo ſplendore cæteri mirifice offendebantur, ut in ore omnium Joannes Corvinus verſaretur, & palam illi, tanquam ex debito quodam ſubjectionis officio Regii prope honores partim deferrentur. Quare ipſe quoque ad hæc fortunæ ſuffragia minime ſegnis plurimum operæ in ea cura reponebat, elaborabatque totis ingenii viribus ut

ga kao nasljednika, kad je već bila izgubljena sva nada da će mu Beatrica dati potomstvo. Stoga se to tražilo i kao odluka zahtijevalo od velikaša, i doskora su se ná državnom saboru svi velikaši i svi ostali plemići svečanom zakletvom obvezali da će nakon smrti oca okruniti i prihvatiti za kralja Ivaniša Korvina. I to (prema mojim saznanjima) ne jednom, kako ćemo opširnije pripovijedati na prikladnom mjestu. Matijaš, naime, nije po naravi bio tipičan predstavnik svoga naroda: poštivao je ustanove pređa, koje su izričito nalagale da im kralj mora imati zakonito podrijetlo i ne biti iz skorojevićevske porodice. Ono prvo očito nije išlo u prilog Ivanišu, jer je bilo poznato da je nezakonito dijete, a drugo se nipošto nije moglo dovesti u sumnju, budući da mu je otac slavnim i veličanstvenim ratnim pothvatima, kao i vrsnoćom duha, nadmašio mnoge stare kraljeve, a djed[5] se s njima izjednačio.

Kad mu je otac umro Ivaniš je imao oko dvadeset godina.[6] Mladić je bio vrlo pametan, a resilo ga je dostojanstvo kakvo priliči vođi. Makar je malo šepao na jednu nogu, kraljevski izgled njegova lica i ostatka tijela nije zaostajao za veličinom duha i sjajem karaktera. Iz dana u dan jasno je pružao dokaze svoje razboritosti i ratne vještine. Uz mnoge druge valjane osobine, bio je on iznimno velikodušan i ugodan u društvu, pa je tim vrlinama stekao ljubav i naklonost plemstva, vojnika, a i cjelokupnoga puka. Ta je slava na čudnovat način smetala ostalima, koji nisu mogli podnijeti da je ime Ivaniša Korvina na svim ustima i da mu se dijelom odaju gotovo kraljevske časti, kao po nekoj obvezujućoj podaničkoj dužnosti. Stoga je

apud omnes excitatam de ſe expectationem magnifice confirmaret. Verum omnis iſta illius exiſtimationis opinio, ſicut ei fuit glorioſa, proceribus vero etiam expetenda eſſe debebat, ita ad finem infructuoſa quoque evenit juveni parum felici, qui quidem ſi ignaviam, & ſtoliditatem fuiſſet profeſſus, procul dubio nothi fortaſſe conditio, ac deformatio pedis non ei obſtitiſſet, & faventiore ad conſequendum coronæ faſtigium ſtudiaque procerum emerenda fuiſſet fortuna. Quippe peroſi jam pridem elati optimatum animi heroica ſtrenuitate principem, eum ſibi delegerunt, quem ipſi prope regebant, & ut cujusque mores erant, atque ambitio, ita a ſingulorum conſiliis huc illuc impellebatur, ſicque tum majeſtate, tum opibus regni abuſi, ſuis uſibus cuncta accomodabant, ſed ingens atque eximia poteſtas quæ certe longius quam a CCCCC annis per bellicæ virtutis clariſſima incrementa vecta fuerat, quamquam unusquisque deceptus faſtu proprio, invictam apud ſe eſſe crediderat, haud diu diſtracta valuit. Unde eo ad extremum ejus Reipublicæ fortuna devenit, ut defunctis iis generoſis patribus, & ad juniores avitæ jam diſciplinæ & continentiæ prorſus ignaros devoluta dominatio, duorum Regum tempus, quod auſim facile affirmare, ſine Rege exegerunt. Wladislaus enim Jagellonides ætate jam grandior, & quieti potius quam gerendis rebus comparatus, partim propter cauſas ſuperius enumeratas, partim quod adhuc ſpirabat in regno Mathiæ felicitas beneque inſtitutæ Reipublicæ exiſtimatio ad mortem usque malis, neque animadverſis, ne dum ad occurrendum his ipſis ulla cura ſollicitatus, quæ alioquin late jam & apparenter pullulabant, paratis ſine omni providentia uſus eſt. Ludovicus ejus filius

ob

on, nimalo lijen u pridobivanju sudbine, usmjerivši glavninu svojih nastojanja na to, svim snagama svoga uma nastojao da na veličanstven način potvrdi očekivanja koja je u vezi sa sobom kod svih pobudio. Međutim, sva ta njegova slava i dobar glas, iako su njemu bili na diku, a i velikašima su trebali biti poželjni, ipak su se vrlo nesretnom mladiću naposljetku pokazali nekorisnima. Da se, naime, javno pokazao nemarnim i budalastim, nema sumnje da mu se možda ni nezakonito podrijetlo ni šepavost ne bi ispriječili i da bi mu sudbina bila sklonija u dolasku do časti krune i stjecanju naklonosti velikaša. Bahati su aristokrati još otprije zamrzili vladara herojske odvažnosti, pa su, naravno, sebi izabrali čovjeka kojim su takoreći sami upravljali, i kako je koga vlastita narav ili ambicija navela, tako su kralja pojedinci svojim savjetima vukli amo-tamo. Na taj način, zlorabeći ugled i imetak kraljevstva, sve su prilagođavali svojim prohtjevima. Silna pak i izvrsna moć, koja se barem petsto godina pronosila kroz sjajan rast ratničke vrline, razbijena je i nije dugo opstala, premda je svatko, zaslijepljen vlastitom ohološću, bio uvjeren da je u njega ona ostala nepobijeđena. Zbog toga je ta država, pošto su oni časni oci pomrli, a vlast pala u ruke mladića koji uopće nisu znali za djedovsku stegu i uzdržljivost, došla u toliku pogibao da se (što mogu pouzdano tvrditi) u razdoblju dvaju kraljeva živjelo bez kralja. Vladislav je Jagelović, naime, već bio u poodmakloj dobi, spremniji za odmaranje negoli za upravljanje državom. Dijelom iz razloga gore navedenih, a dijelom i zbog toga što je u Matijaševu kraljevstvu još uvijek kolao glas

ob inexpertam, atque oppressam dicam, & ad lusus, & ad voluptates a curatoribus institutam adolescentiam pessumdatus, ac demum immatura morte sublatus, ambo per omne regimen haud quaquam ad praeclaras easque necessarias actiones erigere se se potuerunt. Ita postremo forti gubernatore cum imbecillo altero, cum altero imperito, & immaturo commutato magna detrimenta appetitis privatis dominationibus, accersivere, nam quum sine peculiari principe more majorum, ac veteri jure esse non poterant, quanto majoris molis erant ad gubernandum, fortissimoque dominatore pro magnitudine nobilitatis libertatisque, & rerum bellicarum vetere gloria regi debebant, tanto graviorem ruinam & sibi & posteris, ne nunc de excidio patriae mentionem faciamus, sub infirmis, & imbecillibus principibus pepererunt.

XII.

DE REBUS GESTIS.

Joannis Regis Hungariae Libri II. Autore Antonio Verantio, Fragmentum.

Solimani Turcarum Caesaris expeditionem in Moldaviam, & Transylvaniam memoraturus, qua Petrum cognomento Bogdanum Moldaviae Principem genti suae Vajvodam appellatum patria dominatione exegit, altius aliquanto mihi repetendum esse duxi, ut cognitis ex ejusdem expeditionis caussis facilius ad institutam narrationem devenire, & ipsam rem cognoscere possimus. Quum enim de posses-

o blagostanju i dobro uređenoj državi, on sve do smrti nije nimalo brinuo za nevolje i neprijatelje (koji su se, inače, naveliko i otvoreno pojavljivali), a kamoli za pripravu borbe protiv njih, pa je sav stečeni imetak spiskao bez ikakva opreza. Njegov sin Ludovik,[7] neiskusan i, da tako kažem, jadan mladić, kojega su skrbnici upropastili naviknuvši ga na zabave i naslade, a naposljetku ga je ugrabila prerana smrt, nije nikako, kao ni njegov otac, mogao uzeti kormilo u svoje ruke i izvršiti slavna i nužna djela. I tako su naposljetku velikaši, lišivši zemlju vlasti snažnoga vladara, jer je jedan bio slab, a drugi neiskusan i prerano umro, prigrabili sebi velik dio vlasti i time učinili državi veliku štetu. Naime, budući da po običaju predaka i drevnom pravu nisu mogli biti bez vladara, što ih se više otimalo za vlast, i što je veća bila potreba za odvažnim gospodarom koji bi njima vladao prema plemenitosti, slobodi i staroj ratnoj slavi, to su i sebi i svojim potomcima (da sad ne spominjemo uništenje domovine) prouzročili strašniju propast pod slabim i nemoćnim vladarima.

Bilješke

[1] Matijaš Korvin (*Mat(t)hias Corvinus*, mađ. Mátyás Hollós, 1440.-1490.), hrvatsko-ugarski kralj, vladao 1458.-1490.

[2] Beatrica Aragonska (*Beatrix*, tal. *Beatrice*, 1457.-1508.), žena kralja Matijaša Korvina, okrunjena 1476.

[3] Vladislav II. Jagelović (*Wladislaus Iagellonides*, polj. Władysław, mađ. Ulászló, 1456.-1516.), češki kralj 1571.-1516., od 1490. i hrvatsko-ugarski kralj.

[4] Ivaniš Korvin (*Ioannes Corvinus*, mađ. János Hollós, 1473.-1504.), sin Matijaša Korvina, herceg hrvatski (1490.-1493.), dalmatinski, slavonski i hrvatski ban (1495.-1498. i 1499.-1504.).

[5] Ivanišev djed, a Matijašev otac bio je János Hunyadi (oko 1387.-1456.), ugarski narodni junak, u hrvatskoj predaji poznat pod imenom Sibinjanin Janko.

[6] Točnije, sedamnaest godina.

[7] Ludovik II. (*Ludovicus*, mađ. Lajos, 1506.-1526.), sin Vladislava II. Jagelovića, hrvatsko-ugarski kralj 1516.-1526.

ČESTITKA KOJU JE PREČASNI GOSPODIN ANTUN VRANČIĆ, PREPOŠT TRANSILVANIJE, IZREKAO U IME IZABELE, PRESVIJETLE KRALJICE UGARSKE ITD. NA SVADBI POLJSKOGA KRALJA, SLAVNOGA GOSPODINA SIGISMUNDA AUGUSTA 9. SVIBNJA 1543.

Od 1530. godine mladi je Antun Vrančić u aktivnoj diplomatskoj službi na dvoru erdeljskoga kralja Ivana Zapolje. Uzrok činjenici da se Šibenčanin tada našao baš ovdje, u dalekom Erdelju, jest pristajanje njegova skrbnika Ivana Statilića, biskupa erdeljskog, uz Zapoljinu stranku. Do prelaska na stranu njemačkoga kralja Ferdinanda 1550. Vrančić je kao erdeljski izaslanik posjetio gotovo sve zemlje Europe, obavljajući najrazličitije političke zadatke, sudjelujući u pregovorima i nazočeći raznim društveno značajnim događajima. Tako ga je 1543. godine Zapoljina udovica Izabela uputila u Krakov na svadbu svoga brata Sigismunda II. Augusta, poljskoga kraljevića.[1] Čestitka koju je tom prilikom izgovorio tiskana je i izdana u Krakovu petnaetak dana nakon svadbe. Taj nevelik tekst nije nam toliko zanimljiv zbog elegancije Vrančićeve latinštine (kićeni govori puni kurtoazije nisu u ono doba nikakva rijetkost), koliko

[1] Izabela i Sigismund August bili su djeca Sigismunda I. i Bone Sforza, nećakinje cara Maksimilijana. Sigismund je postavljen za suvladara Poljske 1530., a suveren je postao nakon očeve smrti 1548. Njegova prva supruga Elizabeta umrla je već 1545. ne rodivši mu nasljednika. Ni u sljedeća dva braka nije uspio dobiti potomka, tako da je njegovom smrću izumrla dinastija Jagelovića.

zbog lamentacija kojima je prisiljen "kvariti" čestitku svoje nesretne vladarice. Taj nas dio Vrančićeva govora (otprilike petina čestitke bavi se Izabelinim nevoljama) snažnim izrazom, punim patetike, uz vrlo malo faktografije (koja je, valjda, svima nazočnima bila poznata) upoznaje s nezavidnom situacijom u kojoj su se našli Zapoljina udovica i njezin nejaki sin. Osvrnut ćemo se ukratko na kontekst koji je Vrančića natjerao da na ovako dramatičan način upozori Europu na alarmantno stanje u svojoj drugoj domovini, kao i na razdoblje "vladavine" Izabele i njezina sina u godinama kad se nekad vjerni podanik Vrančić već nalazio u protivničkom, habsburškom taboru.

Inclinatio regni, započeta još u vrijeme kad je kralj Matijaš Korvin umirao, nakon Mohačke bitke 1526. prerasla je u posvemašnje rasulo. U bitki ne samo da je poginuo mladi kralj Ludovik, već je Ugarska u njoj izgubila i velik broj plemića i velikaša. Dva pretendenta, erdeljski knez Ivan Zapolja i njemački kralj Ferdinand, zaratili su se oko ugarskoga prijestolja. Ferdinand je bio vojno jači, ali Zapolju su pomagali Turci. Borbe su završile tek 1538., mirom u Velikom Varadinu, kojim je Zapolji priznata kruna; što se teritorija tiče, prihvaćen je *status quo*, ali je nakon Zapoljine smrti, bez obzira na njegovo moguće potomstvo, ugarska kruna imala pripasti Habsburgovcima. U ožujku 1539. Zapolja je oženio kćerku poljskoga kralja Sigismunda I. Izabelu, što je znatno pogoršalo odnose između njega i Ferdinanda. Kraljica je 6. srpnja 1540. rodila sina, Ivana Sigismunda, a samo šesnaest dana nakon sinova rođenja iznenada je u 53. godini života umro kralj Ivan Zapolja.

Neposredno pred smrt Ivan Zapolja povjerio je svoga sina najprivrženijim muževima na čelu sa Šibenčaninom Jurjem Utješenovićem, redovnikom pavlinskoga reda, tada najmoćnijim političarom na Zapoljinu dvoru. Odmah je upućeno izaslanstvo da od sultana zatraži pokroviteljstvo, a u rujnu je Ivan Sigismund proglašen

za ugarskoga kralja. Ferdinand je 1541. s vojskom pošao u ostvarivanje velikovaradinskoga sporazuma, no pojavio se sultan Sulejman II. Veličanstveni, koji ga je svladao i osvojio Budim s velikim dijelom Ugarske. Izabela se s djetetom sklonila u Erdelj, kojim joj je sultan dopustio vladati, predstavljajući se kao zaštitnik koji će držati Ugarsku tobože samo do punoljetnosti Ivana Sigismunda. Budim će od Turaka biti oslobođen tek 1686., u osvajačkom valu europske vojske nakon turskoga poraza na Kahlenbergu od Jana Sobjeskog 1683., a mladi će Zapolja sve do smrti 1571. biti u sukobu s Vrančićevim kasnijim gospodarima Ferdinandom i Maksimilijanom.

Erdeljski su političari, kako bi osigurali njegovu pomoć, priznali Ferdinanda krajem 1542. za kralja. Iste godine Ferdinand bezuspješno pokušava osvojiti Budim i Peštu, a s juga se ponovno sprema veliki pohod. Godina krakovske svadbe bila je osobito teška. Sultan je ponovno došao, pustošio, osvojio gotovo cijelu Slavoniju i velik dio Ugarske sa Stolnim Biogradom i Ostrogonom, čime je dodatno smanjio Izabeline šanse da se vrati u prijestolnicu. Ugri i Hrvati stali su prijetiti Ferdinandu da će pristati živjeti pod Turcima ako kralj ne bude mogao organizirati dostatnu obranu zemlje. Iduće godine bile su nešto mirnije, ali nisu nipošto prolazile bez borbi, rušenja i pokolja s obje strane. Sultan je bio zauzet borbama s Perzijancima, a Ferdinand s protestantima, tako da su oba vladara procijenila kako je bolje međusobnu granicu privremeno pustiti na miru. Potpisivana su i kršena primirja, Turci su i dalje držali najveći dio Ugarske i Slavonije, a Izabela je Erdeljem i dijelovima Ugarske istočno od Tise i Segedina doduše vladala, ali pod vrhovnom vlasti turskoga sultana.

Kako je vrijeme prolazilo, u Erdelju su bili sve nezadovoljniji vazalnim položajem prema Turskoj. Najutjecajniji ljudi (među njima i Vrančić 1550.) stali su prelaziti na Ferdinandovu stranu, a oni

koji su ostali osjećali su više simpatija prema kršćanskom vladaru negoli prema Osmanlijama. Tada je u Erdelju sve konce u rukama držao Juraj Utješenović, koji je bio najzaslužniji da je Ferdinandova vojska 1551. na poziv ušla u Erdelj, gdje je Ferdinand priznat za kralja Ugarske, a predane su mu i kraljevske insignije koje je do tada držala Izabela. Ona i njezin sin otišli su u grad Košice, koji su, uz još neke posjede, zauzvrat dobili. Utješenović je održavao stalne kontakte s Turcima, što je izazvalo sumnju da igra dvostruku igru, te su ga naposljetku pogubili Ferdinandovi ljudi.

Nezadovoljan gubitkom Erdelja, sultan je 1552. poslao novu vojsku, koja je stala harati sjevernim Balkanom. Ferdinandu je mir s Turcima u tom trenutku bio nužan, pa je 1553. u Carigrad poslana pregovaračka misija na čelu s Antunom Vrančićem i Franjom Zayom. Vlast nad Erdeljem bila je glavni kamen spoticanja na pregovorima. Na sultanov zahtjev, Erdeljci početkom 1556. formalno otkazuju posluh Ferdinandu i uz tursku pomoć vraćaju Izabelu i Ivana Sigismunda u zemlju, čime je Erdelj ponovno postao turska vazalna kneževina. Vidjevši kako je trenutno preslab da bi se nadmetao s Turcima, Ferdinand pristaje na gubitak Erdelja, nastojeći zadržati ono što je osvojio u zapadnoj Ugarskoj i Hrvatskoj.

Godine 1559. umrla je kraljica Izabela, a devetnaestogodišnji Ivan Sigismund, iako nije mogao, kako je želio, od Ferdinanda dobiti Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, ostao je pod sultanovom zaštitom vladati u Erdelju i boriti se, zajedno s Turcima, protiv cara. Leopold je umro 1564., a prethodne godine za ugarskoga je kralja okrunjen njegov sin Maksimilijan. Sultan Sulejman II. Veličanstveni poveo je novu vojnu na sjever, te je opustošio Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju. U tom ratu pala je u slavnoj bitki i utvrda Siget. Smrću staroga sultana 1566. oslabljen je turski pritisak, a car Maksimilijan osjetio je da je pravo vrijeme za mirovne pregovore. U Carigrad je

1567. po drugi put upućen iskusni pregovarač, tada jegarski biskup, Antun Vrančić, zajedno s carevim savjetnikom Kristoforom Teuffenbachom. Ovo carigradsko poslanstvo bilo je presudno za Vrančićev dolazak na mjesto ostrogonskoga nadbiskupa i njegovu ulogu pri krunidbi novoga ugarskoga kralja, čime dolazimo do trećega dijela našeg pregleda – prikaza stanja u Ugarskoj u posljednjim godinama života Antuna Vrančića.

)(X)(

GRATULATIO

REVERENDISSIMI

ANTONII WRANCII

Præpoſiti Tranſilvani in nuptiis felicibus Clariſſimi SIGISMUNDI AUGUSTI, Regis Poloniæ nomine Sereniſs. Iſabellæ Hungariæ &c. Reginæ habita.

VII. IDUS MAII M.D.XLIII.

QUoniam inuſitatum eſt, & humanæ naturæ prorſus contrarium, clariſſime, ac præſtantiſſime Rex, poſſe in eadem cordis ſede læta, atque triſtia æquo jure commorari, grave equidem, ac difficile munus, videor mihi hodierna die ſuſcepiſſe. Etenim optimæ Iſabellæ Hungariæ Reginæ viduæ, principis meæ clementiſſimæ, tuæ M. amantiſſimæ, pariter ac ſtudioſiſſimæ ſororis gaudium, & gratulationem ad te de his fauſtiſſimis tuis, ac inclytæ ſponſæ tuæ Eliſabeth affe-

ro

Čestitka koju je prečasni gospodin
Antun Vrančić, prepošt Transilvanije,
izrekao u ime Izabele, presvijetle kraljice Ugarske itd.
na svadbi poljskoga kralja,
slavnoga gospodina Sigismunda Augusta
9. svibnja 1543.

Neuobičajeno je, slavni i vrli kralju,[1] i sasvim suprotno ljudskoj naravi, da se radost i žalost istovremeno gnijezde u jednome srcu – zato mi se čini da sam se danas latio prilično teškoga zadatka. Donosim, evo, od predobre Izabele,[2] kraljice Ugarske, udovice, svoje presvijetle pogla-

ro nuptiis. Sed quum ejus iu pereunte regno (ne luctuosæ viduitatis intempestivius commemorem incommoda) dubium statum, afflictam conditionem, & pene omnes meliores spes accisas, cæteraque adversa, calamitates, ac pericula, quibus jam pridem acerrime fatigatur, intueor, quod gaudium, quam lætitiam ei tribuere debeam, non facile reperio. Ubi vero alia ex parte amorem ejus incomparabilem, sinceram animi voluntatem, & propensum pietatis affectum, quo utrumque parentem pientissimum, te fratrem unicum, eumque suavissimum perspicuis indiciis, & manifestis argumentis prosequitur, mecum expendo, nullum apud eam tristitiæ locum esse certissimo judicio contenderim. Nam quum tua Majestate nihil habet in vita dulcius, nihil amabilius, nihil hujus tuæ noptialis læti-

varice, predrage i prebrižne sestre Tvojega Veličanstva, Tebi i Tvojoj slavnoj supruzi Elizabeti izraze radosti i čestitke u povodu ove sretne svadbe. Ali kad vidim u kakvoj je ona neizvjesnosti i teškom položaju uslijed propadanja kraljevstva (da ne spominjem tegobe žalosnoga udovištva, što bi u ovoj prilici bilo neumjesno), kako su joj se ugasile gotovo sve nade, i kako je još otprije silno pritišću drugi problemi, nesreće i pogibli, teško mi je dokučiti kako bi se ona mogla nečemu radovati i veseliti. S druge pak strane, kad promislim o njenoj nenadmašnoj ljubavi, istinskoj privrženosti, kao i nepokolebljivoj naklonosti koju osjeća prema Tebi, jedinomu i najmilijemu bratu, kao i prema časnim roditeljima, a koja je jasno vidljiva i prokušana, s punom bih se sigurnošću usudio ustvrditi da u nje za nikakovu žalost nema mjesta.

tiæ habuit exoptatius, citra omnem ambiguitatem credibile eſt, omnes eam ſuas afflictiones ſepoſuiſſe, & præſenti tuo gaudio, ac jucunditate animum exhilaraſſe, quippe quem ea cogitatione, eo deſiderio videndi abſentem complectitur, ut exoſculari pene coram videatur, habens incolumitatis tuæ, felicitatisque longe majorem quam conditionis, ac vitæ ſuæ rationem.

Quapropter etſi fraterni jure vinculi ſemper, quandiu communium parentum Majeſtates, ac tua claritudo immortalis Dei beneficio ſupereſt, ſemper inquam lætatur, & minus humanis caſibus tangitur, hodierna tamen tuæ Majeſtatis nuptiarum celebritate ita gaudet, ac lætatur, ut exultet potius, & lætitia nimis quidem redundanti in jubila etiam quodammodo rapiatur.

Quo fit ut mihi quoque tanto gaudio, gratu-

la-

Budući da joj ništa na svijetu nije milije od Tvojega Veličanstva, i da ništa više nije željela od ove Tvoje svadbene sreće, bez ikakve sumnje mogu biti uvjeren da se, zanemarivši sve svoje nevolje, veseli Tvojoj radosti i sreći. Ona Te, naime, tolikim svojim mislima i tolikom željom da Te odsutna vidi, takoreći grli, pa mi izgleda kao da Te upravo pred mojim očima ljubi, brinući daleko više o Tvojoj dobrobiti i sreći negoli o svojim teškim prilikama.

Stoga, premda Vas u vijeke veže bratsko srodstvo i uzvišeni zajednički roditelji, što joj je, uz Tvoju voljom besmrtnoga Boga stečenu slavu, nepresušni izvor radosti koja joj pomaže da se lakše nosi s ljudskim nevoljama, ipak je ovo današnje slavlje svadbe Tvojega Veličanstva tako raduje i veseli, da čak poskakuje i, da tako kažem, klikće od

lationiqne ejus M. exprimendæ, ardua prorſus res eſt, & ingens negotium. Nec ullo me humano conatu injunctæ provinciæ pro magnitudine, ac dignitate ſua puto ſatisfacere poſſe, præſertim ſi tua M. plus meam dicendi jejunam facultatem, quam jucundiſſimæ ſororis propenſiſſimum certe in ſe animum, & præcipuam fidem, ac ſingularem obſervantiam, attendere voluerit. Nemo enim dubitat alienæ mentis conceptus, ipſamque animorum energiam referre ſua efficacia, in primis eſſe difficile: Quod & in me quamquam Sereniſſima Regina mea credidit poſſe cadere, enixurum tamen ad officium debite exequendum confiſa eſt.

Igitur quoniam hæc ipſa lætitia, quum ſit tuæ M., ac Sereniſſimæ ejus ſponſæ prima, & propria, ſuam tamen ſecundo loco præcipuam;

 & pe-

radosti koja ju je posve preplavila.

Iz tih mi se razloga čini jako teškim i velikim moj zadatak da izrazim tu silnu radost i čestitku Njezina Veličanstva. Smatram da ne mogu svojom ljudskom sposobnošću učiniti to na način dostojan znamenitosti i dostojanstva zadatka koji mi je povjeren, osobito ako Tvoje Veličanstvo posveti više pažnje mojoj kukavnoj rječitosti negoli velikoj ljubavi, rijetkoj odanosti i osobitoj pažnji radosne sestre prema Tebi. Poznata je, naime, stvar da je posebno teško vlastitim sredstvima izražavanja prenijeti tuđe misli i sile što djeluju u umu nekoga drugoga. Premda je moja presvijetla kraljica bila svjesna da to vrijedi i za mene, pouzdala se sa sigurnošću u to da ću se potruditi dolično izvršiti taj zadatak.

& peculiarem ducit. Sic, ut ad hanc veſtri auſpicatiſſimi conjugii feſtivitatem facile, & libentiſſime per ſe veniſſet, ut eam præſentia ſua cumulare, ſuiſque vivis vocibus gaudium, & gratulationem coram exprimere, veſtriſque Majeſtatibus omnia fauſta, felicia, optimorunque ſucceſſuum ſempiternos curſus precari potuiſſet.

Verum poſtquam id per ſtatum ſuum adverſum profecto, plenum periculi, & incerta ſpe fluctuantem conſequi, ac præſtare non potuit, me ad Majeſtates veſtras cum hoc gratulationis munere deſignavit, ac miſit, addiciens in mandatis, ut clariſſimis veſtris conſpectibus admotus, omni cum honore, ac veneratione, & quam pleniſſima cum lætabundi cordis ſignificatione, vicem ejus Majeſtatis in gratulando diligenter obirem.

Qua-

Ona, velim, ovu osobitu radost koju uživa Tvoje Veličanstvo i Njegova presvijetla zaručnica stavlja na prvo mjesto, a svoju odmah uz Vašu smatra izuzetnom i posebnom. Zbog toga je iskreno željela osobno doći na ovu svečanost proslave Vašega sretnoga braka kako bi je svojom nazočnošću uzveličala i pred Vama vlastitim riječima izrazila svoju radost i čestitke, te zaželjela Vašim Veličanstvima svu sreću, radost i stalan napredak i uspjeh u životu.

Ali kad joj već krajnje nepovoljne prilike, opasnostima bremenite i s neizvjesnim ishodom, nisu dopustile da to učini i pojavi se ovdje, odlučila je poslati mene k Vašim Veličanstvima sa zadatkom da Vam prenesem čestitke, posebno mi naloživši da Vam, kad budem pripušten pred Vaša presvijetla lica, dolično čestitam u ime Njezina Veličanstva,

Quare Sigiſmunde Auguſte, auguſtiſſimæ expectationis Rex, magnorum, ac fortium Regum, Ducumque gentis Jagellonæ vetuſtiſſimæ, & nobiliſſimæ certiſſima ſpes, dignaque proles majoribus, Tuque Eliſabeth Regina ampliſſima multorum tum Imperatorum, tum Regum, Principumque, ac domus Auſtriæ inclyta, optima, & pulcherrima ſoboles, nunc jam & clariſſimi Regni Poloniæ ſingulare ornamentum, habetote perſuaſum, quod veſtra iſthæc hodierna conjugalis neceſſitudinis celebritas diuturnum ſane luctum, ac mœſtitiam Reginæ meæ, qua jam inde ferme a triennio non ſolum languet, & frangitur, ſed qua dudum vix etiam non contabuerit, complacavit, & abſterſit. Utinam & melioris fortunæ initium afferat. Qunm alioquin nihil tam amplum, nihil tam glorioſum, nul-

pazeći da Vam iskažem dostojnu čast i duboko poštovanje i da Vas što potpunije upoznam s radošću koja je obuzima.

Zato, Sigismunde Auguste, kralju što budiš velebna očekivanja, pouzdana nado velikih i junačnih kraljeva i vojvoda drevnoga i plemenitoga roda jagelonskoga, porode dostojan svojih predaka, i Ti, Elizabeto, kraljice presvijetla, slavni, izvrsni i prekrasni izdanče tolikih austrijskih careva, kraljeva i prvaka, a sada i osobiti uresu slavnoga poljskoga kraljevstva, budite uvjereni da je ova svečanost uspostave spona Vašega braka ublažila i odagnala dugotrajnu žalost i tugu moje kraljice, od koje ona ne samo da već otprilike tri godine malaksava i slabi, nego već duže vrijeme samo što nije sasvim propala. O da bi ovo bilo početak još veće radosti! Naime, i inače se njoj ne može do-

la tam inſignis ei felicitas contingere poſſit, quam ſibi cum veſtris Majeſtatibus communem non putet, ſuaque omnia læta, omnia ſumma, atque optima, ex veſtra, communiumque parentum ſalute non metiatur.

Ejus itaque Majeſtatis nomine, Sponſi principes ampliſſimi, vobis de hoc fauſtiſſimo connubio, deque hac corporum, animorum, voluntarum, familiæque Auſtriacæ cum Jagellona, ad Catholicæ fidei conſervationem, & Chriſtianæ rei firmitudinem, ſanctiſſima conjunctione, auctæ affinitatis gratulor; Gratulor etiam tam tuis Sigiſmunde Auguſte, quam ejus, quos tecum habet communes, chariſſimis parentibus, quibus licuit te tam inſigne pignus certiſſimæ poſteritatis genti ſuæ procreaſſe, trium jam liberorum vidiſſe, ac celebraſſe Hymenæos, hoſque potiſſimum,

goditi ništa tako sjajno, ništa tako dično, nikakva tako izuzetna sreća, a da je ne bi smatrala ujedno i Vašom; sve svoje radosti i sve što joj je najvažnije i najmilije ona procjenjuje u odnosu na dobrobit Vašu i zajedničkih Vam roditelja.

Čestitam Vam dakle u ime Njezina Veličanstva, presvijetli kraljevski mladenci, na ovome presretnome braku i na ovome svetome povezivanju tijelâ, dušâ i voljâ, te širenju rodbinskih sveza austrijske i jagelonske kuće, na korist očuvanja katoličke vjere i učvršćenja kršćanstva. Čestitam, Sigismunde, i slavnim roditeljima Tvojim, koji su i njezini roditelji, što su imali sreću donijeti na svijet Tebe, pouzdani zalog budućnosti njihova roda, te vidjeti i proslaviti svadbu već troje svoje djece, a osobito ovu koja se danas priređuje na dobrobit i spokoj i našega ugarskoga puka (barem se

mum, quos quidem ad commodum, tranquillitatemque, & noſtræ Hungaricæ nationis (ſic enim ſperamus), & non paucorum populorum, hujuſque imprimis nobiliſſimæ tuæ patriæ ſalutem, conſolationem, quietem, ac decus hodierna dies copulavit, gratulor, inquam, vobiſque ſummis, ac omnibus votis precor, ut Deus Opt., Max. omnium gentium, ac rerum creator, & perfectorum donorum largitor, ſicut vos hodie benigne, & Chriſtiane pro ſua divina providentia, nexu matrimoniali, atque amore conjunxit, ita omni proſperitate rerum, omnibus pro voto ſucceſſibus, eaque incolumitate, ea fæcunditate donet, ut & filios veſtros, filiorumque veſtrorum filios, quique naſcentur ab iis, videatis, & inoffenſam diuturnitate generis, longiſſimam, latiſſimamque nepotum fe-

a 9 riem,

nadamo) i mnogih drugih naroda, a ponajviše na korist napretka, ohrabrenja, mira i časti ove Tvoje slavne rodne grude. Čestitam Vam, evo, i u svim svojim najiskrenijim molitvama molim za Vas višnjega i svemogućega Boga, stvoritelja svih ljudi i svih stvari, djelitelja savršenih darova, da Vam, kao što Vas je danas milostivo i kršćanski po svojoj svetoj providnosti združio bračnom sponom i ljubavlju, podari svekoliku sreću i uspjeh, uz takvo zdravlje i plodnost, da vidite svoju djecu, i djecu svoje djece, i njihove potomke, i da na dobrobit ne samo ovoga svoga kraljevstva, nego i cijeloga kršćanskoga svijeta, pod dobrim znamenjem izrodite trajnu i razgranatu lozu potomaka koju vrijeme neće oslabiti.

Još moram reći, presvijetla kraljice Elizabeto, kako

riem, cum regni hujus veſtri, tum totius Reipublicæ Chriſtianæ beneficio feliciter propagetis.

Quod vero reliquum eſt, Eliſabeth Regina Sereniſſima, nullum dubium eſt clementiſſimæ Reginæ meæ, Majeſtatem tuam & ſcire, & contemplari, quo ſtatu rerum ab obitu chariſſimi conjugis ſui Joannis Regis ſit conflictata, & exercita. Unde ſi acerbiſſimorum caſuum varietates, fortunæ mutationem, immo aſſidua, & ſuprema pene ſingula ejus diſcrimina, labores, anguſtias, mærores, gemitus, lachrymas, curas, metus, ac ingentia detrimenta recenſere voluero, gratulatorii muneris, quod præſentis lætitiæ celebritas poſtulat, excedam limites, quum ejus vita proculdubio (mihi credite) ipſa eſt cum duris, triſtibus, & adverſis colluctatio.

Quid enim aliud exiſtimari debet optimi mariti

riti

moja premilostiva kraljica nimalo ne sumnja da Tvoje Veličanstvo znade i ima na umu teškoće koje ju muče i satiru poslije smrti premiloga muža, kralja Ivana.[3] Zato, ako bih sada poželio navesti različite nemile nevolje, naglu promjenu sreće, neprekidne pogibli kojima je izložena, zatim muke, tegobe, žalosti, jauke, suze, brige, strahove i goleme gubitke – prekoračio bih granice čestitke kakva pristaje ovom radosnom slavlju, jer je nedvojbeno sav njezin život, vjerujte mi, borba s teškoćama, nesrećama i neprijateljima.

Jer, što li je drugo iznenadni gubitak predobroga supruga gotovo na samoj svadbi, ako ne nevjerojatna bol i trajna žalost? Koliko li joj je ona nedavna opsada Budima odnijela od života?! Koliko li joj je života oduzelo ono nečasno i podmuklo otimanje te kraljevske prijestolnice?! A ko-

riti ſtatim pene ab ipſis tædis tam repentina privatio, quam incredibilis dolor, & perpetuus luctus? O quantum mox annua illa Budenſis obſidio ætati ejus detraxit? Quantum ejuſdem urbis Regiæ ſedis ejus tam indigna, ac fraudulenta interceptio, opum, Majeſtatiſque ademit? Quantum item cum parvulo filio ſuo, orphano nepote veſtro nec pro dignitate, nec pro commodo etiam nunc incertis, & male tutis ſedibus peregrinatio? Quantum poſtremo inteſtinæ ſeditiones domi, foris multorum hoſtium, ac præſertim Valachorum inſultus, & ſuperba Turcarum imperia, captioneſque verius, quam fideles amicitiæ affligunt, vexant, conficiunt? Moderabor equidem verbum. Sed ea Majeſtatem ipſius nunc habet conditio, ut, ſi & vobis, & progenitoribus ſuis facies ejus intueri daretur, princi-

pem

liko tek nedostojno i neudobno potucanje po tuđini sa sinčićem,[4] siročetom, Vašim nećakom, na još uvijek nesigurnom i opasnosti izloženom mjestu?! Najzad, koliko je muče, tište i satiru pobune u zemlji, i izvana napadi tolikih neprijatelja, posebice Vlaha, kao i oholo gospodovanje Turaka, koji su više osvajači negoli iskreni saveznici?! Evo, ublažit ću svoj govor, ali tek kad Vam naglasim da je Njezino Veličanstvo u tako strašnome stanju – kad biste Vi i Vaši pređi mogli vidjeti njezino lice, jedva biste zamijetili da je ona kraljica! Ipak, Njezino Veličanstvo, vodeći brigu o dostojanstvu kako svome i svojih premilih roditelja, tako i Vaših Veličanstava, i znajući što joj priliči činiti na ovoj svečanosti, na ovom uzvišenom skupu tolikih prvaka i najznačajnijih knezova, šalje od srca Tvojemu Presvijetlomu Veličanstvu ovaj dar,

pem eſſe vix agnoſceretis. Verum ejus Majeſtas, habita ratione tam ſui, quam chariſſimorum parentum, ac Majeſtatum veſtrarum honoris, &, quid eam deceat in hac præſenti celebritate, tantorum principum, & ſummorum virorum illuſtrata conſeſſu, non ignara, munus hoc, non quale debuit, ac voluit, ſed quale potuit ex afflictæ viduitatis ſolitudine, miſit ex corde tuæ majeſtati Sereniſſimæ, quod ut hilari animo, & quo chariſſima ſoror a ſorore chariſſima ſolet, accipiat, eoque in recordationem ipſius amanter utatur, etiam atque etiam cupit, & petit. Dixi.

Cracoviæ apud Hie. Viet., XXVI. Maii

M.D.XLIII.

AN-

ne kakav bi morala i htjela, nego kakav je mogla poslati s obzirom na svoje žalosno i pusto udovištvo. Njezina je usrdna želja i molba da ga dobrohotno primiš kao najdraža sestra od najdraže sestre i da ga ljubazno koristiš spominjući se nje. Toliko.

U Krakovu, kod Girolama Viettija, 26. svibnja 1543.

Bilješke

[1] Sigismund II. August (*Sigismundus Augustus*, polj. Zygmunt August, 1520.-1572.), posljednji poljski kralj iz dinastije Jagelovića, vladao 1548.-1572.

[2] Izabela (*Isabella*, 1518./1519.-1559.), kći Sigismunda I. i Bone Sforza, supruga Ivana Zapolje 1539.-1540., vazalna vladarica Erdelja pod turskim vrhovništvom 1540.-1551. i 1556.-1559.

[3] Ivan Zapolja (*Ioannes*, mađ. János Szapolyai, 1487.-1540.), erdeljski knez i, od 1526., kralj dijela Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva.

[4] Ivan Sigismund (II.) Zapolja (1540.-1571.), sin Ivana Zapolje, nosio naslov hrvatsko-ugarskoga kralja od 1540. do 1570.

GOVOR OSTROGONSKOGA NADBISKUPA ANTUNA VRANČIĆA KOJIM JE U IME SVIH REDOVA I STALEŽA UGARSKOGA KRALJEVSTVA POZDRAVIO NADVOJVODU AUSTRIJE RUDOLFA KOJI JE DOŠAO U POŽUN NA KRUNIDBU.

21. rujna ljeta Gospodnjega 1572.

Šezdesettrogodišnji je Vrančić, kako smo vidjeli, 1567. morao po drugi put u Carigrad. Pregovori nisu bili laki, ali je njihov ishod bio povoljan za cara Maksimilijana, tako da je Vrančić, vrativši se iduće godine, mogao izvijestiti gospodara kako je utanačen mir na osam godina, a riješene su i mnoge pojedinosti koje su bile kamen spoticanja u odnosima između dvije velike države. Kao nagradu za velike zasluge, car je 1569. kod Svete Stolice isposlovao Vrančićevo imenovanje ostrogonskim nadbiskupom i primasom Ugarske.

Iste godine Maksimilijan je otkrio urotu koju je dio ugarskih velikaša kovao protiv njega ne bi li Ivana Sigismunda postavili za kralja. Urota je suzbijena, a Ivan Sigismund se 1570. nagodio s Maksimilijanom odrekavši se naslova. Carev brat, nadvojvoda Karlo, postavljen je za namjesnika u Ugarskoj i Hrvatskoj, a Vrančić je imenovan njegovim savjetnikom. Kasnije će Vrančić i sam postati namjesnikom Ugarske. Već sljedeće godine u tridesetprvoj godini umire Ivan Sigismund Zapolja.

U to vrijeme vratio se iz Španjolske Maksimilijanov stariji sin Rudolf, kojemu je kralj namijenio ugarsku krunu. Stoga je početkom 1572. sazvan ugarski sabor koji je izabrao i proglasio Rudolfa za kralja Ugarske. Krunidbeni sabor sastao se u Požunu, gdje je 21.

rujna ostrogonski nadbiskup Antun Vrančić okrunio Rudolfa za kralja.[1] Nećak Faust Vrančić spominje u stričevu životopisu tu čast koja je ovoga zapala: ne bez udivljene patetike uspoređuje krunidbu s kraljevskim pomazanjem koje je Samuel izvršio nad Davidom.[2] Na krunidbi je bio nazočan i car Maksimilijan. Vrančićev govor na krunidbi, koji ovdje objavljujemo, tiskan je u Veneciji iste godine. Prilično kratak i odmjeren, iako pun izraza podaničke pokornosti i divljenja prema tuđinskoj vladarskoj dinastiji, govor ne govori ništa o osobi svoga autora, dostojanstvenoga starca koji izgovarajući ga izvršava dužnost da u ime redova i staleža nakon desetljećâ iskustva u sličnim prigodama kancelarijski precizno i sa svom nužnom korektnošću prema svima pozdravi novoga kralja i budućega cara.

Rudolf je 1575. okrunjen za kralja Češke i Njemačke, a nakon Maksimilijanove smrti 1576. i za cara. Bio je slab, boležljiv vladar, koji ni vlast nije mogao zadržati u svojim rukama. Prisiljen je 1608. prepustiti svome bratu Matiji Ugarsku, Austriju i Moravsku, a 1611. Češku. Nakon svih tih poniženja umro je početkom 1612., a na carskom prijestolju naslijedio ga je brat Matija.

Umorni je nadbiskup ostrogonski doživio još jednu čast – u lipnju 1573. imenovan je kardinalom Rimske crkve. Međutim, samo nekoliko dana nakon što je doznao vijest o imenovanju, Antun Vrančić je 15. lipnja preminuo.

---

[1] Ugarski kraljevi nisu se, naravno, više krunili u Stolnom Biogradu, jer je on od 1543. bio pod turskom vlašću. Na izdanju govora s krunidbe piše nadnevak 21. rujna, a Klaić ima 25. rujna (usp. Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, V. knjiga, Zagreb, Nakladni zavod MH, 1982., str. 355.).

[2] *Eodem ipso anno Rudolphum principem omnium Hungariae statuum nomine gratulatoria oratione Posonii in ipso Danubii litore excipit, atque etiam tamquam alter Samuel in regem Hungarorum magno omnium applausu inungit.*

Nakon dvije godine sin Antunova brata Mihovila Faust odužio se dragom stricu za pomoć, savjete, pa i prijekore, koje mu je obilno dijelio tijekom nećakove mladosti. U Požunu je izdan njegov životopis Antuna Vrančića, prvi u kronološkom nizu, a svakako i prvi po toplini i intimnosti kakve uvijek izviru iz pera učenikâ kad pišu o svojim pokojnim uzorima, koji su ih neposredno, osobno uvodili u tajne života.

Vrančić i danas ostaje bogatim vrelom za znanstveni i istraživački rad. Prije svega, najveći dio njegove ostavštine u domovini će dočekati pola tisućljeća od autorova rođenja najvjerojatnije u rukopisu, tj. netiskan i time nedostupniji istraživačima. Mađari su objavili sva njegova sačuvana djela, i to prije gotovo stoljeće i pol. Iako je to izdanje, po općem sudu, nedovoljno kvalitetno, ipak znatno pomaže upoznavanju i proučavanju ne samo Vrančićeva opusa, nego i opće komunikacije renesansnih znanstvenika i onodobnih političkih prilika u Europi. Zatim, obilna Vrančićeva korespondencija još je daleko od toga da bude u cijelosti prevedena na hrvatski i publicirana, a bez toga, čini se, neće postati puno dostupnija za proučavanja. Naši su filolozi objavili i preveli dio Vrančićevih spisa, ima vrijednih radova koji su nam produbili spoznaje o njegovu životu i djelu, brojni aspekti vezani za njegovo stvaralaštvo u stručnoj su i popularnoj literaturi valjano rasvijetljeni, no sustavnije i obimnije izdavanje i prevođenje Vrančića, kao i ostalih naših značajnijih latinista, ostaje važnim prioritetom istraživanja hrvatske kulturne baštine.

ANTONII WRANCII ARCHIEPISCOPI STRIGONIENSIS

ORATIO

Qua nomine omnium ordinum, ac Statuum Regni Hungarici Rudolphum Archid. Austriæ venientem Post. ad ineundam coronationem excepit.

Anno Domini MDLXXII.
Die vero Sept. XXI.

SI unquam alias nos Hungari per hæc nostra afflictissima, & multiplicibus ærumnis pressa tempora, quibus totus quoque Orbis gravissime concutitur, magnam aliquam in rebus nostris lætitiam habuimus, eam, Serenissime, atque Amplissime Princeps, hoc præsenti sane habemus, cui parem diu jam nec sensimus, nec experti sumus: eaque multo etiam nobis venit amplior,

& cu-

Govor ostrogonskoga nadbiskupa Antuna Vrančića kojim je u ime svih redova i staleža Ugarskoga kraljevstva pozdravio nadvojvodu Austrije Rudolfa koji je došao u Požun na krunidbu.

21. rujna ljeta Gospodnjega 1572.

Ako smo mi Ugri, prejasni i preslavni kralju,[1] ikada u ovom našem pretužnom i nebrojenim nesrećama bremenitom vremenu, u kojemu strada čitav svijet, doživjeli neku osobito veliku radost – doživjeli smo je upravo u ovome

& cumulatior, quæ olim majores noſtros habuerat, quum hoc ipſum inclytum Regnum Hungariæ ſumma eorum virtute, ac fortitudine bellica ſibi, & nobis, Deo comite, fortunaque favente, comparabant.

Audientes enim morum, ac virtutum tuarum vere Regalium, & quæ ſemper in proſapia tua feliciſſime floruerunt, ampliſſima ptæconia, laudeſque rariſſimas, eo deſiderio, atque ea etiam voluntate incenſi ſumus, ut te omnino in Regem noſtrum haberemus. Sperantes, quod poſt Deum Opt. Max. ac genitorem tuum omnibus numeris abſolutiſſimum Principem, neminem alium aptiorem nobis Dominum eſſemus habituri, quam quem hinc fama publica commendaret, inde tot Ducum, Archiducum, Regum, Imperatorumque generis tui ſanctiſſimi Nobili-

tas,

trenutku. Ta je radost, kakvu već dugo nismo okusili niti doživjeli, još snažnija i veća od one koja je nekoć obuzimala naše stare kada su sebi i nama svojom silnom mudrošću i ratničkom srčanošću, uz Božju pomoć i dobru sreću, stekli ovo slavno Ugarsko kraljevstvo.

Doista, kad smo čuli za Tvoju uistinu kraljevsku ćud i krepost i za veliku slavu i izuzetne pohvale kojima je Tvoj rod uvijek bio obilato obasipan, obuzela nas je žarka želja i htijenje da Te svakako dobijemo za svoga kralja. Vjerovali smo da nakon svevišnjega i svemogućega Gospodina Boga i Tvoga Oca, savršenoga vladara obdarenoga svim vrlinama, ne bismo mogli dobiti prikladnijega gospodara od Tebe, kojega nam je opći glas preporučio, a plemenština, dostojanstvo, kao i stega tolikih po-

tas, Magnitudo, Diſciplinaque, & imagines, ac viva nomina ad recte, rite, juſteque regnandum inſtruerent, & adhortarentur.

Idque voluntatis, ac ſtudii noſtri ardentiſſimi contendentes ad effectum ipſum perducere, quo ſuperſtite adhuc Sacratiſſimo Imperatore Patre tuo Divina ſane & prudentia, & providentia prædito, ac ut Cæſarea, & Regia dignitate omnium, qui nunc in Orbe Chriſtiano rerum potiuntur, maximo, ita & ſummis ſane virtutibus, atque animi dotibus, quibus eſt uberrime ornatus, nulli ſecundo, talem nobis aſciſceremus Regem, qui & Paterna, & avita, totque aliorum majorum ſuorum in regendis populis peritia inſtructus, nobis de Status noſtri diuturniore firmitudine ſecuritatem faceret, Ultro curavimus, ut te nobis Sacra ſua Cæſ., ac Regia Majeſtas

re-

kojnih i živih vojvoda, nadvojvoda, kraljeva i careva iz Tvoga roda poučila i potakla da vladaš ispravno, razumno i pravedno.

Time bismo još za života Tvoga Oca, Svetoga Cara,[2] obdarena božanskom mudrošću i providnošću, po carskom i kraljevskom dostojanstvu najvećega među svim vladaocima širom kršćanskoga svijeta, prvoga među svima po najboljim vrlinama uma i duha, dobili kralja koji je od oca, djeda i tolikih drugih svojih predaka naučio vještinu vladanja narodima kojom će učvrstiti našu državu i dati joj sigurnost. Nastojeći pospješiti ostvarenje te naše žarke i usrdne želje, pobrinuli smo se da Te Njegovo Sveto Carsko i Kraljevsko Veličanstvo pozove iz Španjolske. Kad si pak na poziv došao, pa smo Te mogli vidjeti i obratiti Ti

revocaret ex Hiſpaniis: Revocatumque, ac reductum, ubi primum aſpeximus, & te nobis alloqui licuit, eaque omnia, quæ de te tanto omnium conſenſu prædicata fuerant, agnovimus, in Regem etiam nobis dari Comitiis proximis omnium Ordinum, ac Statuum noſtrorum ſuffragiis, nemine prorſus noſtrum ſecus ſentiente, poſtulavimus.

Qua poſtulatione noſtra non fruſtrati, poſtquam vidimus, te nobis a Cæſarea, ac Regia Majeſtate ſua tam clementer eſſe conceſſum, ut quæ ſemper, magnis etiam interdum aliis curis ſuis ſcpoſitis, ſedulo ſtuduit gratias ſuas in nos uberrime, ac benigniſſime effundere, & ſaluti noſtræ mirabili quadam, & pluſquam paterna ſollicitudine proſpicere, dici non poteſt, quanta nos lætitia habuerit, quantam ſpem quoque con-

se, odmah smo spoznali da je istina sve što se jednodušno o Tebi govorilo, te smo zatražili (i nitko se među nama nije tome protivio) da Te se na prvom izbornom saboru svih naših redova i staleža predloži za kralja.

Kad nam taj zahtjev nije odbijen i kad smo vidjeli da nam Te Njegovo Carsko i Kraljevsko Veličanstvo tako milostivo udijelilo, kao što je i inače uvijek nastojalo, zanemarivši katkad svoje druge važne poslove, obilato i dobrostivo izlijevati na nas svoju milost, iskazujući upravo čudesnu i više nego očinsku brigu za našu dobrobit – obuzela nas je tako velika sreća da se riječima ne može izreći, kao i pouzdanje da će naša Ugarska konačno (na-ša je država već dulje vrijeme silno oslabljena i gotovo propala) dobiti svoga zaštitnika upravo u Tebi, slavnom

conceperimus, te demum aliquando (ſic rebus noſtris dudum attenuatis, & prope acciſis) eum ipſum Rudolphum Auſtrium Hungariæ noſtræ futurum aſſertorem, qui primus Auguſtale faſtigium in proſapiam tuam induxit. Debellatiſque & ſuis, & Imperii hoſtibus, res quoque Germaniæ, per quam inteſtini tumultus Imperiali Majeſtate orbatam latiſſime graſſabantur, pacavit, univit, & Imperialem decorem per eam imposterum ſtudioſiſſime colendum, obſervandumque docuit, atque effecit.

Quapropter iidem nos omnes Hungari, Prælati nimirum, ac Barones, totaque Nobilitas, & cæteri univerſi Ordines, ac Status Regni ſperantes. te nobis Regem, ut juſtum, & clementem, ita & fortem, & libertatum noſtrarum amatotem, conſervatoremque futurum, quot, quot

ad

nadvojvodi austrijskom, koji se dičiš imenom Rudolfa što je prvi svome rodu dao carsko dostojanstvo.[3] Pobijedivši vlastite neprijatelje i neprijatelje Carstva, on je smirio i ujedinio Njemačku i one njezine dijelove koji nisu bili pod vlašću Carskoga Veličanstva i po kojima su bjesnjeli unutrašnji nemiri, te naložio i osigurao da se carsko dostojanstvo u njoj ubuduće revno časti i čuva.

Stoga smo se evo svi mi Ugri, prelati i baruni, s cjelokupnim plemstvom, kao i svi redovi i staleži cijeloga kraljevstva, u nadi da ćeš nam biti kralj pravedan i blag, ali i odvažan, prijatelj i čuvar naših sloboština, sakupili na ovu svečanost Tvoje sretne krunidbe u broju u kojemu smo se mogli sakupiti, pažljivo se prethodno pobrinuvši za obranu granica ovoga zapuštenoga kraljevstva. I ovdje,

ad hanc feliciſſimæ coronationis tuæ celebritatem, ex hoc deſolatiſſimo Regno ſumma interim confiniorum cuſtodiæ cura, ac ratione habita, convenire potuimus, convenimus, & hic (ut cernis) Auguſtiſſimo conſpectui tuo exhibentes nos, Te proni, ac venerabundi, ſingularique, & eo quidem certe omni, cum affectu, qui fideles ſubditos decet, excipimus, & ſalutamus. Tibique hodierna die Regnum hoc Hungariæ noſtræ, quod jam cœlitus habes, liberis, ac ſpontaneis ſuffragiis, pro vetere libertate noſtra, ipſo Divino numine conſulto, atque invocato, & Cæſarea, ac Regia Majeſtate, Patre tuo ampliſſimo, annuente, ut decrevimus, ita & tradimus, & jus, ac regimen noſtri lege, moreque majorum noſtrorum deferimus.

Quod ut & tu Rudolphe Sereniſſime feliciter

kako vidiš, stojimo pred Tvojim preuzvišenim licem, klanjajući se i štujući Te, dočekujući Te i pozdravljajući s izuzetnom i potpunom odanošću kakva i dolikuje vjernim podanicima. Današnjim Ti danom, slobodnim i neprisiljenim glasovanjem, prema našim drevnim slobodama, pošto smo zazvali i za pomoć zamolili Gospodina Boga, i uz pristanak Njegova Carskoga i Kraljevskoga Veličanstva, Tvoga Prejasnoga Oca, predajemo ovo kraljevstvo naše Ugarske, koje su Ti Nebesa već dala, kao i pravo da nad nama vladaš po zakonu i običaju naših predaka.

Molimo svevišnjega i svemogućega Gospodina Boga, Presvijetli Rudolfe, da bi sretno započeo s obnašanjem te časti i da je obnašaš što dulje, kao i da Tebi i Tvojim potomcima ona bude dugotrajna, čvrsta i pouzda-

ter ineas, diutiſſime obeas, ſitque tibi, & ex te propagandis diuturnum, firmum, ac ſtabile: & nos induſtria, virtute, ac providentia tua a Turcico jugo jam tandem aliquando vindicemur, & in priſtinum rerum noſtrarum, ac fortunæ noſtræ ſtatum reſtituamur, Deum altiſſimum, Omnipotentemque, obſecramus. Te vero uno ore omnes petimus. Sume hanc in te noſtram, & voluntatem, & devotionem ea animi tui magnitudine, quam es vel in iſta prima juventute tua, ſumma cum opinione, & amplitudin æ pulcherrimæ laudis, aſſequutus. Inque jam hoc Regnum tuum Hungariæ deſideratus ſuccede, & ſacram ejus Coronam tibi tanto omnium noſtrum conſenſu, Patris vero tui & in te, & in nos pientiſſimi voluntate conceſſam, recipe, atque ea quam maxime longævus, ac felix fruere.

Le-

na. Molimo i da nas Tvoje hrabro i mudro djelovanje napokon oslobodi od turskoga jarma i ponovno vrati našu državu u prijašnje sretno stanje. Tebe pak jednoglasno molimo: prihvati ovu našu naklonost i odanost, u skladu s onom velikodušnošću srca svoga koju si pokazao već u najranijoj mladosti, radi čega si i stekao velik ugled i brojne krasne pohvale. Ovo sad već Tvoje Ugarsko kraljevstvo želi Tebe, i zato mu stani na čelo i primi njegovu svetu krunu, koja Ti je dodijeljena po jednoglasnoj odluci svih nas i voljom Tvoga Oca, premilostivoga prema Tebi i prema nama, te je uživaj noseći je što je moguće dulje i sretnije.

Na koncu Te usrdno molimo i preklinjemo, prigrli zakone, pravice i sloboštine naše što su ih ustanovili na-

Leges poſtremo, & jura, & libertates noſtras juxta veterum Divorum Regum noſtrorum inſtituta, oramus te, oramus, complectaris, ſerves, tueare, & verbo tuo Regio nobis robores, atque confirmes. Religionem quoque Catholicam cures nobis ſublevandam, juvandam, conſervandam. Nobiſcum item in Hungaria, ſic jam certe tua, ut magni Patris tui, in qua te ſibi conſortem cooptare pientiſſime voluit, maneas; ac reſideas. Eamque & tibi, & nobis ſic ornes, ſic regas, ſic promoveas, ut peregrinis nos non ſubiicias, ut noſtris, ac noſtræ gentis miniſteriis, quum in domeſticis tuis, tum eti am in civilibus, ac militaribus rebus ſumma cum laude tua, & ſatisfactione noſtra uſus, merito tu & ſis, & dicaris Rex Hungariæ. Nos vero in ſpe, qnam de iſta tua ſpectatiſſima indole,

mis

ši drevni sveti kraljevi, čuvaj ih, pazi na njih, te ih svojom kraljevskom riječju ojačaj i učvrsti. Također, svojom nam brigom pomozi u krijepljenju, jačanju i očuvanju naše katoličke vjere. Ostani i nastani se s nama u Ugarskoj, Ugarskoj Tvojoj i Tvoga Oca, čija je očinska želja bila da u njoj pronađeš životnu družicu. Uresi je, ravnaj i uzvisi na svoju i našu dobrobit tako, te ne padne pod vlast tuđina. U svojim privatnim, državnim i vojnim poslovima koristi se službom našom i našega naroda na svoju hvalu, a naše zadovoljstvo, pa ćeš s pravom biti i zvati se kraljem Ugarske. A za sebe molimo da se učvrstimo u pouzdanju u Tvoje dokazane sposobnosti i izvanrednu krepost, i da se izbavimo iz ovih brojnih nevolja koje nas već dugo okružuju i tište. Sjećanje i čežnja za našim drevnim hrab-

ac de præſtantiſſimis tuis virtutibus concepimus, confirmemur; E tot quoque anguſtiis, quibus diu jam obſeſſi detinemur, reſurgamus. Regumque noſtrorum veterum, quos fortes, bonos, juſtoſque habuimus, memoria, ac deſiderio poſthac non ſollicitemur. Dixi.

Exem-

rim, dobrim i pravednim kraljevima poslije toga neće nas moriti. Toliko.

Bilješke

[1] Rudolf II. (*Rudolphus*, 1552.-1612.), car Svetog Rimskog Carstva 1576.-1612., kralj Ugarske 1572.-1608.

[2] Maksimilijan II. (*Maximilianus*, 1527.-1576.), car Svetog Rimskog Carstva 1564.-1576.

[3] Radi se o Rudolfu I. Habsburškom (1218.-1291.), prvom Habsburgovcu koji je postao car Svetog Rimskog Carstva

Elogium in sepulchro Antonii Verantii incisum

ANTONIO VERANTIO,
ARCHIEPISCOPO STRIGONIENSI, PRIMATI,
LEGATO, CONSILIARIO,
CANCELLARIO AC LOCUMTENENTI REGIO IN HUNGARIA,
VIRO INTEGRITATE AC MUNIFICENTIA INSIGNI,
FACUNDIA, RERUMQUE EXPERIENTIA INSIGNI
CAETERISQUE VIRTUTIBUS ORNATISSIMO,
MULTIS VARIISQUE LEGATIONIBUS STATIM AB INEUNTE AETATE,
IN PRIMIS QUIDEM NOMINE IOANNIS REGIS HUNGARIAE
APUD OMNES FERE PRINCIPES CHRISTIANOS,
TUM VERO ULTIMIS DUOBUS NOMINE
SERENISSIMI IMP. FERDINANDI I. AC MAXIMILIANI II.
APUD SOLYMANUM ET SELIMUM TURCARUM PRINCIPES,
SUMMA FIDE AC SOLERTIA ATQUE ADEO OMNIBUS REIPUBLICAE CURIS
HONORIFICENTISSIME PERFUNCTO,
DE TOTA CHRISTIANITATE OPTIME MERITO, GRATIA POSTREMA.
NATUS SIBENCI,
OBIIT EPERIESSI ANNOS NATUS LXIX. DIES XVI.

M.D.LXXIII. XIII. KALEND. SEXTILES.

Nadgrobni natpis Antuna Vrančića

POSLJEDNJA HVALA ANTUNU VRANČIĆU,
NADBISKUPU OSTROGONSKOM, PRIMASU,
POSLANIKU I SAVJETNIKU,
KANCELARU I KRALJEVSKOME NAMJESNIKU U UGARSKOJ,
MUŽU IZUZETNE KREPOSTI I BLAGOSTI,
OBDARENU IZUZETNOM RJEČITOŠĆU,
ŽIVOTNIM ISKUSTVOM I OSTALIM VRLINAMA,
KOJI JE JOŠ OD MLADOSTI KAO POUZDANA I SPOSOBNA OSOBA,
NAJČASNIJE SLUŽEĆI SVIM POTREBAMA DRŽAVE,
VODIO MNOGA POSLANSTVA,
U POČETKU U IME UGARSKOGA KRALJA IVANA
KA GOTOVO SVIM KRŠĆANSKIM VLADARIMA,
A POSLJEDNJA DVA U IME PRESVIJETLIH CAREVA
FERDINANDA I. I MAKSIMILIJANA II.
K TURSKIM SULTANIMA SULEJMANU I SELIMU,
I TAKO NA NAJBOLJI NAČIN ZADUŽIO CIJELI KRŠĆANSKI SVIJET.
ROĐEN JE U ŠIBENIKU,
A UMRO U EPERJEŠU U DOBI OD 69 GODINA I 16 DANA.

20. SRPNJA 1573.

SADRŽAJ

Uvod 5

Antun Vrančić – kronologija 9

Izdanja Vrančićevih djela u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu 15

Antun Vrančić: Povijest Ugara od početka propadanja kraljevstva 17

Čestitka koju je prečasni gospodin Antun Vrančić, prepošt Transilvanije, izrekao u ime Izabele, presvijetle kraljice Ugarske itd. na svadbi poljskoga kralja, slavnoga gospodina Sigismunda Augusta 9. svibnja 1543. 39

Govor ostrogonskoga nadbiskupa Antuna Vrančića kojim je u ime svih redova i staleža Ugarskoga kraljevstva pozdravio nadvojvodu Austrije Rudolfa koji je došao u Požun na krunidbu 69

Nadgrobni natpis Antuna Vrančića 93

Antun V

Nakladnik: Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" Šibenik
Za nakladnika: Milivoj Zenić
Likovna oprema: Davor Šarić
Računalna obrada teksta: Vilijam Lakić
Tisak: Tiskara "Malenica"
Naklada: 700

UDK 94(439)"15"
821.163.42-5=124'04=163.42

VRANČIĆ, Antun
Tri spisa / Antun Vrančić ; priredio i preveo Šime Demo. – Šibenik : Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2004. – 96, [16] str. : ilustr. ; 20 cm. – (Knjižnica Bašćina)

Usporedo lat. izvornik i hrv. prijevod.

ISBN 953-6163-78-0

ISBN 953-6163-78-0

R 2020.

R 2019

Knjižnica Faust

Krsto Stošić: Benediktinke u Šibeniku
Ivica Poljičak: Šibenik na razmeđu
* * * Kučerin zbornik
Ivana Jaramaz-Reskušić: Kazneni sustav u Šibeniku od 14. do 16. st.
* * * Šibensko zdravstvo u Domovinskom ratu
Srećko Badurina: Sugovornik vremena
* * * Vinko Nikolić – 85 godina
* * * 75 godina Očnog odjela Opće bolnice Šibenik
Josip Moser: Šibensko munjivo
Ennio Stipčević: Musica incognita: Ivan Lukačić i njegovo doba
* * * Jezikoslovac fra Josip Jurin
* * * Zbornik o Pavlu Posilović
* * * Zbornik o Faustu Vrančiću
Valerija Kovač: Tragovi Božji u povijesti prema propovijedima biskupa Srećka Badurine
* * * Sedam stoljeća šibenske biskupije
Tomislav Petković: Uvod u modernu kozmologiju i filozofiju
Milivoj Zenić: U pohvalu od grada Šibenika : pisana riječ od najstarijih vremena do danas
* * * Glazba i baština : zbornik u čast Lovri Županoviću
* * * Zbornik o Tomi Babiću
Ivo Livaković: Poznati Šibenčani
Ivo Livaković: Tisućljetni Šibenik
Lovorka Čoralić: Šibenčani u Mlecima
* * * Zbornik o Petru Kneževiću
Josip Lisac: Faust Vrančić i drugi : jezičnopovijesni ogledi

Bibliographia Sibenicensis

Karmen Krnčević, Željko Krnčević: Bibliografija arheoloških radova šibenskog područja
Drago Marguš: Bibliografija radova o rijeci Krki

Monografije

Milan Pelc: Život i djela šibenskog bakroresca Martina Rote Kolunića
Milan Pelc: Natale Bonifacio
* * * Šibenska katedrala
* * * Boje zavičaja: Šibensko-kninska županija
* * * Špiro Guberina
Darko Gulin: Šibenska narodna glazba
Hrvoje Matković: Šibensko-kninska županija
Milan Pelc: Horacije Fortezza : šibenski zlatar i graver 16. stoljeća

94
VRA
t
E2306
Knjižnica B.Ogrizovića

ISBN 953-6163-78-0